

Kossuth születésének 200. évfordulójára

Az 1848–49 forradalmának és szabadságharcának legendás alakja születésének kétszázadik évfordulója arra kötelez, hogy lapunkban is emlékezzünk életművéről.

Kossuth Lajos 1802. szeptember 19-én született Monokon, Zemplén vármegyében. A Sátoraljaújhegyen és Eperjesen végzett iskoláztatás után a rangos sárospataki Református Főiskolába jogi tanulmányok folytatásával fejezte be tanulmányait, ahol a 19. század elején a haladó tanárok és diákok kemény küzdelmet folytattak a konzervatív erővel. A küzdelmet átszötte az országban nagy hagyományokkal rendelkező nemzeti önállóság, a szabad magyar államiság egész korszakot meghatározó gondolata. Ezzel az útravalóval indult Kossuth alapos jogi felkészültsége befejezéseként 1823-ban Pesten ügyvédi vizsgát tenni, és annak birtokában dolgozott egy ideig Zemplén vármegyében.

Politikai pályáját 1832-től számíthatjuk, mikor eljutott a pozsonyi diétára, az első magyarországi reformországgyűlésre, ahol a Széchenyi István kezdeményezte reformtábor éppen bontogatta szárnyait. A későbbi nézetkülönbség ellenére mégis elmondhatjuk, hogy Kossuth Széchenyi István eszmekörében vált a haza elkötelezett liberális demokratájává. A cenzúra erős ellenőrzése miatt Kossuth kézírásban készített és terjesztett Országgyűlési Tudósításokat, ezzel a tetteivel jelentős közvélemény-formáló szerepet játszott.

A reformellenzék tagjaként a polgárjogok kiterjesztésén munkálkodott, a nemesi és polgári demokrácia fogalmának hangoztatásával. Először vetette fel, hogy a kötelező örökvltságot kell megvalósítani, ami a jobbágyfelszabadítás előfeltétele. A nemesiség és városi-paraszti osztályok érdekeinek egyesítését célozta meg, mely a polgári nemzetállam kiépítése felé irányult.

1836-tól, az országgyűlés befejezése után lapszerkesztői munkáját a Törvényhatósági Tudósításokkal folytatta. Metternich, a Habsburg Birodalom kancellárja akkor lépett fel Kossuth ellen, mikor ennek eszméi alapjaiban kezdték ki a feudális-abszolutista rendszer építményét. „Fő felbujtató”-nak minősítették, és perbe fogták. Azzal vádolták, hogy törvénytelenül jelentette meg Tudósításait. 1837. május 5-ére virradó éjszakán letartóztatták.

A per során Kossuth maga volt saját védőügyvédje s egyben politikai nézetei bátor hirdetője. Noha a széles magyarországi közvélemény az ő oldalán állott, az önkény letiporta, és Budán közel hároméves börtönt kellett elszenvednie. A börtönéveit politikai és jogi műveltsége elmélyítésére, tudása elsajátítására használta fel. Az anyanyelvén kívül ismert latinon és németen kívül a börtönben megtanult angolul és franciául, úgyszintén elmélyedt a

A szövetkezeti vállalkozási modell és típusok kialakulása

HUNYADI ATTILA

Az erdélyi szász, magyar és román nemzetiségi szövetkezeti mozgalmakat ismertető előző két tanulmányomban több szövetkezeti típust említettem, ezért a jelen közlésben azt próbálom végigkövetni, milyen történelmi körülmények között és milyen gazdasági szükségletek nyomán alakult ki a szövetkezeti vállalkozási modell; hogyan érvényesült ez a sajátos üzleti etika a gazdasági vállalkozás során, milyen gazdaság- és szociálpolitikai eredményeket hozott a fogyasztási, biztosítási, hitel- vagy más mezőgazdasági, ipari szövetkezetek működése. Mindezt konkrét példákkal igyekszem illusztrálni, bemutatva az angol, a német, a dán, valamint más nemzeti vagy nemzetiségi szolidaritáson alapuló (lengyel, finn, québeci francia és baszk) szövetkezeti integrált rendszerek kialakulását és működését.

Az angol fogyasztási szövetkezetek

A XIX. század elején, amikor a legelső szövetkezetek létrejöttek Angliában, korántsem volt magától értetődő a demokratikus, önkormányzati, részvételi, etikai értékek alkalmazása a gazdaságban, de még a politikában sem. Angliában az 1830–1840-es években a chartizmus nemzeti mozgalommá nőtt, és politikai követelésekkel állt elő: általános választójogot, titkos szavazást, a választóköreket újrafelosztását kívánták elérni. A szövetkezetek kialakulása szempontjából viszont az önszegélyező egyesületek elterjedése fontosabb volt, mint a politikai mozgalmak (luddizmus, chartizmus). Angliában a kézművesek már a XVIII. században rendelkeztek helyi szervezetekkel, amelyekben közös fellépéssel próbálták meg kedvezőbb munkakörülményeket kiharcolni. Ezeket az egyleteket 1799-ben a Combination Act törvénybe iktatásával betiltották. A Combination Act 1824-i hatályon kívül helyezése után a kézművesek, iparosok nagy számban alakítottak helyi önszegélyező egyesületeket, amelyek célja kölcsönös segélynyújtás volt pénzügyi támogatás révén betegség vagy elhalálozás esetén, továbbá a gyárosok monopóliumaitól való függetlenedés céljából a saját hitelrendszer megszervezésével, sőt néhol az oktatás megszervezésével próbálták saját manufaktúrákat alapítani. A gyártulajdonosok ugyanis a kiskereskedelmet is monopolizálták: a 'truck system'-nek megfelelően valamely gyár alkalmazottai a fizetés egy (tekintélyes) részét olyan vásárlási jegyekben kapták, amelyekkel csak a gyáros üzletében vásárolhattak. Az áruuzsora ily módon hitelben vásárlásra kényszerítette a munkásokat, a „hitelfogság” pedig hosszú évtizedekre kiszolgáltatta őket a gyáros visszaéléseinek. Ilyen körülmények közepette és mintegy a monopóliumok ellenőrzéséül jöttek létre Európa-szerte a karitatív és önszegélyező, kölcsönös biztosítási egyesületek, baráti társaságok mellett a szövetkezetek is. Kialakult az a szövetkezeti értékrend/üzletvitel, amely korszerűsítő módosításokkal ugyan, de ma is érvényes.

A szövetkezeti alapelveket már az első életképesnek bizonyult szövetkezet alapszabályában megfogalmazták 1844-ben, a Manchester melletti rochdale-i takácsok. Ettől az időponttól számíthatjuk tehát a modern szö-

közgazdasági tudományokban. Olyan nagynevű szakemberek munkáit tanulmányozta, mint a külföldiek közül Bentham és List, a hazaiak közül pedig Balásházy, Széchenyi és Wesselényi.

Kossuth 1841-ben megkezdte a Pesti Hírlap kiadását, és lapjával a politikai élvonalba emelkedett, s a reformellenzék vezérévé vált. Tevékenységével – Wesselényivel az oldalán – egyre élesebben szembekeverült Széchenyivel. A Kossuth által „legnagyobb magyar”-nak nevezett Széchenyi kétségtelenül hatalmas gazdasági-technikai művet alkotott, ennek ára azonban a konzervatív bécsi kormányzat részéről a magyar polgári átalakulás és önállóság lassítása volt. Természetesen ez nem csökkenti Széchenyinek azt az értékét, hogy ma is a modern magyar közgazdaságtannak fektette le az alapjait a Hitel, a Világ, a Stádium és más munkáival. Kossuth elve: először legyen szabadság, utána vagyonosodás, Széchenyi szerint: először vagyonosodás és utána szabadság. Kossuth az önálló magyar ipart támogató Védegylet létrehozása és a Bécs vámpolitikájának korlátozására szolgáló Vukovár–Fiumé vasútvonal megvalósítása mellett szállt síkra. A nagy politikai tehetséggel, kiváló szónoki tehetséggel és szervezőerővel megáldott Kossuth a gazdasági átalakulás élén haladt. Kossuth megpróbált Széchenyihez közeledni, de kezdettől fogva elutasításban részesült. A Béccsel való együttműködésre vállalkozó Széchenyi egyrészt az átalakulás folyamatát látta veszélyeztetve Kossuth fellépésével. A reformtábor megosztottságára különösen akkor derült fény, amikor megkezdődött Széchenyi hírlapi vitája Kossuthtal. Széchenyi főleg ellenfele „modorá”-t kifogásolta. Igazából azonban céljuk közös volt ugyan, de Magyarország felemelkedését-átalakulását, a polgári szabadságjogok és állami önállóság kivívását másként képzelték el. Széchenyi angol mintára, a nagybirtokosság reform-szárnyára építve, a közműveltség emelésével (kiművelt emberfőkkel), főleg gazdasági eszközökkel, fokozatos reformokkal, békés úton képzelte el az átalakulást, kerülve a konfliktust az osztrák kormányzattal. Ellenben Kossuth gazdasági és politikai kérdésekben egyaránt Bécsre hárította a felelősséget Magyarország elmaradottságáért. Ostorozta a nemességet, de annak haladó közép- és kisétegeire, illetve a városi polgárságra, értelmiségre alapozott, hogy a jobbágyfelszabadítással, a polgári egyenjogúság gondolatával magához vonzza a paraszti tömegeket is. Kossuth mozgósítani akarta a nemességet az ország önállóságáért folytatott harc érdekében, oldalán a felszabadult parasztsággal.

Nemcsak méltányos vámszabályozást követelt, hanem a hazai ipari termékek serkentésére 1844-ben fontos intézményeket-egyesületeket hozott létre: megalapította a Védegyletet (igazgatója maga Kossuth Lajos lett), melynek tagjai itthoni iparcikkek vásárlására kötelezték magukat; azután a Magyar Kereskedelmi Társaságot az ország nemzetközi

vetkezeti vállalati forma létrejöttét. Az előző utópikus (oweni, fourrieri) formáktól eltérően, a rochdale-i szövetkezet: szakosodott gazdasági szervezet, mely az adott piaci viszonyok között működik (ez esetben még főleg fogyasztási cikkek beszerzése terén). Az erkölcsi szándékok fontosak, ám épp a szövetkezet révén válnak megvalósíthatókká a tagok ideáljai (például gyermekek iskoláztatása). A szövetkezeti együttműködés (practical co-operation) nem önmagában vett cél (nem akarja megtestesíteni az oweni társadalmi ideált), hanem eszköz, mely olyan szükségleteket lát el, amelyekről az alapító személyek úgy gondolják, más formában nem érnék el. Célja gazdaságilag: olyan jól meghatározott funkciókat teljesíteni, amelyek hozzásegíthetik a tagokat jobb körülmények között élni, megta- karításokat létrehozni, és azokat nemes szándéokra fordítani. A rochdalei alapszabályok szerint: „A szövetkezet célja és feladata az, hogy a tagok anyagi hasznáról, társadalmi és gazdasági helyzetének megjavításáról gondoskodjék oly módon, hogy: a) boltot nyit áruk eladása végett; b) bizonyos számú lakóházat épít; c) árukat gyárt munkanélküliek foglalkoztatásával; d) földbirtokot vásárol vagy bérel a munka nélküli tagok foglalkoztatására; e) külön alapot képez a tagok és családjaik szociális megsegítésére, kulturális és szakmai továbbképzésére.” (Birchall, 1994) A komoly elkötelezettség eredménye sorrendben a következő: sikeres fogyasztási cikkeket forgalmazó szövetkezet több üzlethelyiséggel, amelyből kifejlődik a fogyasztási szövetkezeti mozgalom, önálló feldolgozó-, szállító- és forgalmazóegységekkel (1869); 25 lakóház építése 1861-ben, 1867-ben 84 ház 5 nagy telken 2 utcában; malom (1850) és 1854-től Manufacturing Society működtetése hajdani munkanélküliek foglalkoztatásával; földvásárlás és farmgazdaság (1851); Szövetkezeti Biztosító Társaság (Co-operative Insurance Society).

A legjelentősebb feladat, a képzés támogatására a jövedelem 10%-át szándékozták fordítani, ám a korabeli törvények ezt megtiltották, így az évi jövedelem 2,5%-át különítették el képzési alapként, s külön 11 tagú bizottság felelt az általános és szakképzésről. 1846-ban már minden szombat délután beszélgetéseket tartanak az üzlethelyiségben, 1848-ban hírlapolvasó- és könyvtárszakosztályt nyitnak, miután megvásároltak egy intézeti könyvtárat. 1850-ben már saját iskolát működtetnek, amelyben felnőttképzés is zajlik. 1860-tól alapelve foglalkoztatni saját könyvtárat és hírlapolvasót kell állítani az üzleti jövedelemből. 1880-ban már 100 szövetkezeti könyvtár volt Angliában, és 120 fogyasztási szövetkezet rendezett be olvasótermet.

A hitelszövetkezetek személyi hitelezés intézményei

A hitelszövetkezetek kialakulását tehát az a felismerés indokolta, hogy a kisebb vállalkozók, különösen az iparosok és földművesek a bankrendszerben nem találták meg azt a hitelforrást, amelyre nekik szükségük volt. A bankok ugyanis felépítésükből adódóan a nagyobb arányú hitelezésre voltak berendezkedve, hitelnyújtásuk pedig többnyire pusztán profitorientált szempontok (pénzügyi hitelképesség – Kreditfáhi) szerint működött, szemben a hitelszövetkezetekkel, melyek a hitelképesség felmérésekor a hitelígyéző személyes vonásait, erkölcsi tulajdonságait is figyelembe

áruforgalmának szélesítésére, míg a Gyáralapító Társasága nagyipari vállalkozás serkentésére alakult, és 95 kisebb-nagyobb műhely-gyárat hozott létre. A negyvenes években az úrbérrendezéssel egyre határozottabban a parasztság felszabadítása és birtokba helyezése gondolatát helyezte előtérbe, sőt a kötelező örökváltást igyekezett az országgyűlés határozatával törvényerőre emelni. Ugyanakkor a falvak népét és a városiakat a polgári egyenjogúság, jogegyenlőség és népképviselő révén mint önkormányzatokat be akarta kapcsolni az országos és helyi politikai életbe.

Rövidesen 1848, a „népek tavasza” Magyarországra is beköszöntött, Béccsel és a konzervatív erőkkal szemben győzött a Kossuth vezette forradalmi irányzat: megszűnt a jobbágyrendszer, megszülettek a polgári szabadságjogok, egyenjogúság, szabad sajtó létesült, egyben a nemzetállam olyan intézményei valósultak meg, mint a népképviselői országgyűlés, felelős minisztérium, önálló hadsereg, nemzeti bank. Március 18-án az új magyar felelős minisztériumban Kossuth a pénzügyi tárcát nyerte el. Az április 11-i törvények szentesítették a forradalmi vívmányokat: a jobbágyország eltörlését és birtokba helyezését, a robot és dézsma megszüntetését, a polgári szabadságjogok sorában a törvény előtti egyenlőséget, a szólásszabadságot, a népképviselőket, a nemzeti intézmények sorában a magyar kormányon kívül önálló bankot, hadsereget, Erdéllyel az uniót.

Kossuthra várt az önálló magyar pénzügyek megszervezése, a birodalmi hálózathoz való viszony rendezése, az átalakulóban lévő kormányzat anyagi alapjainak biztosítása, a kincstári-bányászati termelés igazgatása és jövedelmének az országban tartása. Rövidesen kitűnt, hogy az első magyar felelős minisztérium lelke és motorja Kossuth Lajos, aki a kormányban és a népképviselői országgyűlésen egyaránt a követendő irányt szabja meg, szervez, mozgósít és lelkesít. Maga Széchenyi írta naplójában, hogy Kossuth politikája néhány hét alatt többet valósított meg, mint az ő munkálkodása húsz év alatt.

Az európai forradalom hullámjainak csillapodásával a bécsi udvar a teljes átalakulásban lévő Magyarország ellen fordította fegyvereit, megkezdte a polgári és nemzeti vívmányok lerombolását. A lemondott Batthyány Lajos miniszterelnök után keletkezett válságos helyzetben az események menetében legsikeresebbnek bizonyult Kossuth vette át az ország irányítását, és mint az 1848 szeptemberében alakult Honvédelmi Bizottmány elnöke vállalta az ország önállóságáért folytatott fegyveres küzdelem, a szabadságharc irányítását. Az újjászervezett magyar honvédsereg tavaszi hadjáratának sikerei bizonyították, hogy Kossuth Lajos mozgósító üzenete valóra vált. A magyar szabadságharcos hadsereg sikerrel szembeszállt az ellenséggel. Számos sikeres csata (Szolnok, Hatvan, Tápióbicske, Vác, Nagysalló, Isaszeg) után a

vették. Szemben a távoli és nagyobb (tranzakciós) költségekkel működő bank-székhellyel, a hitelszövetkezet legrövidebb idő alatt elérhető módon, általában a helységben szolgáltatott: a mezőgazdasági és kisiparos vállalatok természetének leginkább megfelelő személyi hitelt volt képes nyújtani a hitelfelvevőknek. Ezzel szemben a bank pl. a kisebb birtokos gazdának legfeljebb bekebelezéssel adott hitelt, ám a bekebelezés könnyen eladósodásra csábíthatott, mert a birtok megterhelésével a szükségelnél nagyobb összeg is felvehetővé vált.

Nyugat-Európában a középkortól kezdődően a szerzetesrendek (bencés apátságok) terjesztették el a személyi hitel első formáját, amelynek az volt a rendeltetése, hogy megkönnyítse a termelést, és nyitva állt a középosztály, főként a parasztság előtt. Az apátságok ily módon mezőgazdasági hitelintézetekké váltak. Nekik köszönhető, hogy a földművesek kölcsönt vehettek fel a termés terhére, amelyet földművesszerszámok és állatok vásárlására fordíthattak. A kölcsön feltételei, ha az e korban megszokott egyéb kölcsönökkel hasonlítjuk össze őket, nem voltak terhesek. A kamat 8 és 10% körül mozgott (míg egy földesúr 33%-ot követelt). A kölcsön fölvevője az összeomlás kockázata nélkül megterhelhette földjét. A hitelszövetkezetek tehát a személyi hitelezés, valamint a kölcsönös biztosítás vagy kezességvállalás korábbi intézményeiből nőttek ki, amelyek többnyire a XIX. század első negyedében alakultak meg Európa-szerte. Ezek a társaságok hitelműveleteket még nem végeztek, hanem a társaság tagjainak kölcsönös szolidaritásán alapulva közös garanciát vállaltak a tagok által felvett hitelekért vagy elszendvedett károkért. Hasonló kölcsönösségen alapuló biztosító volt a Kolozsvári Gondoskodó Társaság, alapítva 1825-ben Kolozsvárott, Bölöni Farkas Sándor kezdeményezésére, valamint a Marosszéki Kölcsönös Tűzkármentesítő Társaság – 1840, az Erdélyi Jégbiztosítási Társaság – 1843). A szolidaritás alapját az képezte, hogy ugyanannak a falusi-városi mikrokörnyezetnek a tagjaként, jól ismerve egymást, a társult személyek képesek voltak a szükséges mértékig megítélni a hitelkérelmező vállalkozásának és így a hitel visszafizetésének esélyeit. Ekképpen ezek a szervezetek nem végeztek mást, mint a megbízhatóság mint piaci érték pénzzé (hitellé) történő konvertálását. Nagyrészt ezekből a kölcsönös kezességet nyújtó társaságokból jöttek létre az első tulajdonképpeni hitelszövetkezetek, amelyek már maguk is végeztek tagjaik körében hitelműveleteket. A hitelszövetkezetek sikere annak köszönhető, hogy olyan hitelkonstrukciót ajánlottak tagjaik számára, amelyet sem az állami földhitelintézetek, sem a nagybankok nem tudtak kellőképpen lefedni.

A személyi hitelezés modern kori krónikus hiányának enyhítésére törekedőket a helyi együttműködési hagyományok (szokásjogon alapuló kárpótlás, kaláka, céhen belüli szolidaritás), valamint az angol fogyasztási szövetkezetek sikere a kontinensen is modellkövetésre serkentették. Itt a hitelszövetkezetek elsősorban a kisiparosok és földművesek specifikus hiteligenyét voltak hivatottak szolgálni. Az eddigi szövetkezeti alapelvek (demokratikus igazgatás, vásárlás aránya szerinti nyereségrészesedés, korlátozott kamat) a helyi viszonyoknak és más szövetkezeti típusoknak (kölcsönös biztosítási, értékesítő-, feldolgozó-, hitelszövetkezet) megfelelően egészültek ki.

Német hitelszövetkezetek

A hitelszövetkezetek működésének elméletét és gyakorlati működését német nyelvterületen Hermann Schulze-Delitsch, illetve Friedrich Wilhelm Raiffeisen alapozta meg, akiknek nevéhez egy-egy hitelszövetkezeti típus is fűződik. A Schulze-féle szövetkezetek magánkisipari, magán-kiskereskedői vállalkozók önálló gazdasági egzisztenciájának erősödését és fejlesztését voltak hivatottak biztosítani elsősorban városban. Az általa alakított szövetkezetek példájára és Schulze személyes közreműködésével főleg az 1860-as évektől lendült fel Németországban a városi kisiparosok körében a szövetkezetek szervezése, amelyek célja szövetkezeti hitelnújtás, esetleg közös beszerzés és értékesítés, de mivel ehhez a tagoknak elsősorban pénztökére volt szükségük, a hitelfunkciók hangsúlyozódtak ki. Ugyanakkor igyekeztek a tagoktól minél nagyobb üzletrésztőkét megszerezni, s ezért – főként a kezdetekben – az üzletrészekre a nyereségből viszonylag magas (nem „korlátozott”) osztalékot fizettek, hogy ezzel is érdekelték legyenek a szövetkezeti tagok az üzletrészjegyzésben. A szövetkezeti jelleget a működésben érvényesülő alapelvek biztosították: demokratikus igazgatás, nyitott tagság, önszegély, közreműködés alapján járó részesedés (visszatérítés), a jövedelemelosztás meghatározott sorrendjének elve.

A falusi környezetben, gazdálkodók érdekében alakuló Raiffeisen-féle szövetkezetek a közös beszerzést, közös értékesítést és a hitelezést tűzték ki célul, de döntő mértékben a hitelezési funkció emelkedett ki ez esetben is, hisz a földművelők hitelezési funkciója még a városi iparosok és kiskereskedők hitelszükségleténél is problematikusabb volt (rövid futamidők, magas kamatok, uzsora, jelzálog, árverés). A Raiffeisen-típusú szövetkezeteknek sikerült olyan üzletvitelt alkalmazniuk, amelylyel a falu hitelgényének ellátását biztosíthatták. A szövetkezet hiteltámaszának kiterjesztése érdekében a szomszédsági elv alapján szerveződtek a szövetkezetek. A kölcsönös kezességvállalás ezáltal intézményes biztosítékot nyert: a szövetkezetek olyan és akkora területre terjesztik ki működésüket (kisebb közigazgatási egységek, egyházközségek), ahol a szövetkezők jól ismerik egymást, s így bizalommal vannak egymás iránt (szomszédsági viszony). A szövetkezet csak tagjainak adott hitelt, amelynek lejáratát közép-, illetve hosszú is lehetett. A hitel felhasználását a szövetkezet gazdaságilag és erkölcsileg ellenőrizte, a szavatosság vagy felelősség egyetemleges volt, és a szövetkezeti tagok birtokára alapozódott. A hitelrészletek nem önhibából történt elmaradása esetén viszont az adósságot humánus módon hajtották be. A hitelezési tevékenység anyagi alapja és fedezete a tagok vagyona volt, a közvetlen hitelezési pénzalapokat pedig a kamat ellenében elhelyezett betétek, valamint az alapító vagy jótékonykodó tagok (egyházak, magánszemélyek, szervezetek, esetenként az állam) üzletrészjegyzéseiből, betéteiből eredő pénzüsszegek jelentették.

A hitelszövetkezeti kölcsönfeltételek, így a kamatok is sokkal alacsonyabbak voltak a banki kamatokhoz viszonyítva. Németországban például 1920–1921 körül a falusi Raiffeisen hitelszövetkezetek 4,5-5%-os kamattal nyújtottak kölcsönt, míg a bankok 7-8%-os kamatot szedtek. A szövetkezetek alacsony kamatlába annak volt köszönhető, hogy nagyon csekély különbség volt (0,5%) a betéti és a kölcsönkamatok között, és alacsony fenntartási (tranzakciós) költséggel működtek. Hogy ez a különbség nem kizárólag az 1895-ben alapított állami Preussenkasse szövetkezeti hitelezésének tudható be, bizonyítja az is, hogy Erdélyben a Raiffeisen-típusú erdélyi szász pénzüintézetek szintén alapszabályba foglalták – mind az első világháború előtt, mind a két világháború között – a szászoknak nyújtott alacsony kamatszintű hitelezést minden állami támogatás nélkül.

Részben a betétek és hitelek kamatkülönbséteiből, de főleg a hitelszövetkezetek által gyakran felvállalt beszerzési, értékesítési, feldolgozó tevékenység során keletkezett a jövedelem. A jövedelem felosztása során: a tagoknak visszaosztott forgalomarányos visszatérítés mellett tartalékalapot képeztek a szövetkezet fejlesztésére és az alaptőke növelésére, továbbá alapítványi alapot hoztak létre, amelyből más szövetkezetek alapítását segítették, vagy a rászoruló tagoknak (és családjaiknak) nyújtottak szociális segítyt. Ezek az alapok általában feloszthatatlanok maradtak, a szövetkezet megszűntekor átháramlottak a szövetkezeti hálózat más egységeire, vagy a szövetkezeti tagok faluközösségének művelődési vagy szociális helyzetének javítására fordították.

A Raiffeisen-féle szövetkezetek altruisztikus, karitatív jellege nyilvánult meg az árva gyermekek segítésében, a dologtalan és a fogházból kikerülőkhöz számára foglalkozást hivatottak szerezni, „a szövetkezet arra törekedett, hogy a rendelkezésre álló eszközökkel tagjainak társadalmi helyzetét ne csak anyagilag, de erkölcsileg is minden tekintetben előmozdítsa” (Raiffeisen, 1885).

Figyelembe véve az össz-szövetkezeti tagság létszámemelkedését, az első világháborút megelőzően a szövetkezeti mozgalom volt a legnagyobb társadalmi szervezet Németországban. 1914-ben 15 500 bejegyzett falusi szövetkezet működött több mint másfél millió taggal. Az összes szövetkezeti típust figyelembe véve 1913-ban 34 568 hivatalos bejegyzett szövetkezet működött több mint hatmillió taggal (6 375 451 személy). Mivel pedig általában háztartásonként csak egy személy (a családfő) volt szövetkezeti tag, a 6,4 millió tag szövetkezeti tagság közel 25 millió német állampolgárt jelentett. A világon létszámát tekintve első helyen álló német szövetkezeti mozgalmat csak Dánia előzte meg az egy főre eső szövetkezetek magasabb arányával. A XXI. század küszöbén is a legsűrűbb hitelhálózatot alkotják Németországban a hitelszövetkezetek.

Más, nagyon sikeres hitelszövetkezeti hálózat a kanadai francia nyelvű régiókban alakult ki. A Desjardins-típusú takarékszövetkezetek

pénztárak (caisses populaires Desjardins) a világ egyik legerősebb hitelszövetkezeti mozgalmává nőttek.

Mezőgazdasági értékesítés szövetkezeti koordinációval Dániában, Amerikában és Franciaországban

A fogyasztási és hitelszövetkezetek mellett a világon leginkább követett szövetkezeti paradigma Dániában alakult ki. A dán szövetkezeti modell az erdélyi földtulajdon-szerkezethez hasonló, túlnyomórészt közepes- és kisbirtokos társadalmi struktúra keretében a családi gazdálkodások szövetkezéséből nőtt elsőrendű példaképpé. Nem véletlen, hogy Erdélyben mindig is példaértékűként emlegették a dán modellt. Az 1800-as évek végén ugyanis Dániában a fél hektárnál nagyobb gazdaságoknak (mintegy 200 000) több mint fele – kb. 130 000 – 15 hektár alatti földterülettel rendelkező gazdaság volt, a művelhető terület 22-24%-ával. Egy ilyen struktúrájú mezőgazdaságban a szövetkezeti mozgalom volt az a keret, amely a termelők összehangolt tevékenységét, a termelés, feldolgozás, értékesítés és távolsági szállítás (az angol piacra), hajóipar szakmai és pénzügyi problémáit megoldhatta, s magas fokú koordinációt, piaci tevékenységet és érdekvédelmet fejtett ki.

A XIX. század utolsó negyedében a tengerentúli (amerikai, kanadai) kiemelkedő gabonatermelés s ennek olcsó kínálata Európában válságot idézett elő, mely főleg a mezőgazdasági termelőket sújtotta, azáltal, hogy a gabonaárak meredeken zuhantak. Témánk szempontjából lényeges, hogy a tengerentúli gabonatermelők ár-

szintje a magasabb szállítási költségek és sokkal csekélyebb konkurencia miatt viszonylag stabil maradt. Ez az árkülönbség tehát az állattenyésztésnek kedvezett mind közvetlenül, a magasabb eladási ár révén, mind közvetve, a gabona és más takarmányok nagyon olcsó importja által. A dán farmerek ennek az előnynek a jelentőségét ismerték fel, és ahelyett, hogy magas gabonabehozatali vámokat követeljenek, alapos átalakulásra vállalkoztak a mezőgazdaságban.

A dán mezőgazdaság átalakulásában jelentős szerepet töltek be a szövetkezetek. Az állatállomány számbeli növekedése a megfelelő értékesítés érdekében gyors és hatékony feldolgozóipart és marketingtevékenységet igényelt, mindez viszont messze felülmúlta az elszigetelt egyéni kistermelők erejét, ezért szövetkezniük kellett. A korábban is működő hitel- és beszerzési szövetkezetek mellett előbb tejszövetkezetek alakultak, utóbb pedig más, főleg exportorientált termékeket (vaj, bacon, tojás) feldolgozó, kondicionáló és értékesítő szövetkezetek.

A modern technika alkalmazásával a tejszövetkezetekben lehetővé vált a vaj nagy mennyiségben történő előállítás, kondicionálása, csomagolása és szállítása. 1882-től, az első tejszövetkezet alapításától, a tejszövetkezetek száma 1886-ig 176-ra, 1890-ig 600-ra, 1900-ig 942-re emelkedett, ami azt jelenti, hogy minden faluközösségnek volt tejszövetkezete. 1887-ben alapították az első szövetkezetet, amely sertés-bacon kivitelére szakosodott, s 1890 körül hasonlókat találunk az ország minden részében. Hasonló módon szervezték meg a tojáskivitel is, különösen 1900 után. A különböző típusú dán mezőgazdasági szövetkezetek 1900-ban:

Szövetkezet típusa	Szövetkezetek száma	Tagok létszáma	Évi forgalom
	<i>Egységek</i>	<i>Ezer</i>	<i>millió dán korona</i>
Tej- és vajexportáló	1 035	140	148
Bacon feldolgozó	26	60	35
Tojásexportáló	370	25	2
Takarmánybeszerző	110	6	4
Összesen	1 541	231	189

előnyét is jórészt a szövetkezetek integráló és piacszerző tevékenységével érték el, másrészt viszont a válság elleni európai védekezés is, különösen Dániában, majd más európai országokban is szövetkezeti formában történt. Míg tehát Kanada és az AEÁ nagy gabonatermelői is csak szövetkezeti vállalkozás által oldhatták meg a (vasúti, később tengeri hajó-) szállítás, raktározás, kondicionálás, értékesítés problémáit, az úgynevezett gabona-pool szövetkezetek által, az agrárválságot megelőzően gabonaexportőr Dánia agrárszférája is váltásra kényszerült: a gabonaárak zuhanása miatt a leleményesebb gazdálkodók átálltak a közvetlenül és közvetve is magasabb hozzáadott értéket hordozó intenzív állattenyésztésre.

A gabonaárak sokkal nagyobb mértékben zuhantak, mint az állati eredetű élelmiszeri termékek ára, ugyanis az utóbbiak ár-

Jóllehet az egész Európát sújtó válságot nem lehetett teljes mértékben kikerülni, a szövetkezetek révén teremtett export-konjunktúra a dán mezőgazdaságban az állatállomány számszerű növekedésével és minőségi javulásával, az exportból származó minőségi értéktöbblettel és jó hírnévvel járt együtt.

A földárak gyors csökkenése ellenére a mezőgazdaságból élők száma (ideértve a kertészetet, erdészetet, halászatot is) megemelkedett, nőtt az életszínvonal. A mezőgazdaságból élők száma (ideértve a kertészetet, erdészetet, halászatot is) az 1880-i 889 ezerrel 972 ezerre (1901), 1911-ig pedig 1 millió 4 ezerre emelkedett. Az országos foglalkoztatási struktúrában viszont nem történt változás, mivel az összlakosság ugyanebben az időben ugyancsak nagy arányban növekedett, 1 millió 969 ezerrel 2 millió 757 ezerre.

A termelés, feldolgozás, értékesítés és piac megszervezése és biztosítása céljából a dán gazdálkodók kiépítettek egy igen hatékony és magas színvonalú szövetkezeti hálózatot, valamint az új viszonyokhoz nagyszerűen alkalmazkodott erős mezőgazdaságot.

A dán példa ihlette a XIX. század végén a francia mezőgazdasági szövetkezést is, ahol az érdekvédelmi és szakszervezetek bolttal, üzlettel is rendelkeztek, amelyek átalakultak fogyasztási szövetkezetekké. Amikor pedig a filoxeravész miatt a francia szőlősgazdák nagy részének át kellett állnia a szarvasmarha-tenyésztésre és tejgazdálkodásra, legkifizetődőbbnek bizonyult tejszövetkezetek keretében földolgozni a tejet és értékesíteni a késztermékeket. Ugyancsak a szőlőkrízis idején hozták létre a szőlősgazdák a pinceszövetkezeteket borfeldolgozás és értékesítés céljából. Később a harmincas években gabonarakártározó és értékesítő szövetkezetek szavatolták a kiváló tartósítást és az előnyös értékesítést.

Nemzetiségi szolidaritáson alapuló szövetkezeti mozgalmak

Az 1871–1918 közötti Német Birodalom keleti területein élő lengyel népesség, különösen a falusi lakosság megőrizte a lengyel nyelvet és kultúrát, valamint a katolikus vallást, ellenszegülve az agresszív porosz nacionalizmusnak és a lutheránus asszimilációnak. A porosz kormány, a radikálisan nacionalista csoportok nyomására és támogatásával, a XIX. század utolsó évtizedeiben egyre nyíltabb elnyomásban részesítette a lengyel kisebbséget. Nyelvének használatát betiltották az iskolákban és nyilvános gyűléseken/találkozókon; a közösségi önkormányzati jogot megvonták a lengyel többségű településektől, a lengyel politikai pártok az állami hivatalok ellenőrzése alatt álltak; összehangolt erőfeszítésekkel bátorították és pénzelték az újabb német telepítéseket a lengyel többség gyengítésére. A német telepítéseket népesítési és geopolitikai-állambiztonsági megfontolások is motiválták, ezért a gazdaság és a földtulajdon nemzeti küzdelmek színterévé vált. A nyitottan maradó politikai csatornák kihasználására fordított erőfeszítések mellett, kultúrájuk megőrzése érdekében a lengyelek gazdasági ellenlépéseket is tettek, különösen a falusi szövetkezetek megszervezése által. Az egész régiót ugyanis erős rurális elvándorlás jellemezte: a válságban lévő agrárgazdaságok nem voltak képesek eltartani a fiatalságot, ezért a lakosság jó része költözött át a sziléziai és Ruhr-vidéki ipari és bányaközpontokba jobb megélhetésért. Ilyen körülmények között a lengyel szövetkezetek kiemelt társadalmi-kulturális szerepet is betöltöttek, különösen az 1863-i felkelés meghiúsulása után, amikor az elit a politikai akciók helyett tervszerű munkával igyekezett a politikait megelőző gazdasági függetlenségét kivívni. Ugyanaz a mozgalom integrálta az arisztokrata mágnás, a kisbirtokos, az iparos és a kétkezi munkás megtakarításait, szakértelmét, tevékenységét. A közös ér-

dek és csoportidentitás itt inkább kulturális, nemzeti jelleget öltött, mint szorosan vett gazdasági érdeket (hacsak a gyengülő rurális gazdaság megmentését nem tekintjük annak). E szövetkezetek bizonyos régiókban igen sűrű hálózatot alkottak, és a lengyel népesség átlagos szegénységéhez képest viszonylag sikeresnek is mutatkoztak. A két világháború közötti Lengyelország kisebbségei (ukrán, zsidó, német) is kiépítették önálló szövetkezeti rendszerüket, az 1930-as években 42 lengyel és 6 kisebbségi szövetkezeti központ működött. Az érdekegyeztetést és propagandát a Szövetkezeti Tagok Egyesülete végezte. 1919-ben alapították a Szövetkezeti Tudományos Intézetet kutatási céllal, szakképzés céljából két szövetkezeti iskola működött állami támogatással.

A XIX. században orosz uralom alatt álló Finnországban a romantikus néprajzkutatás nyomán módszeresebben beinduló népművelés (dán modellű népfőiskolák) és önálló nemzeti (értelmiségiek által indított) intézményszervezés kiemelkedő gazdaságszervező szerepet szánt a szövetkezeteknek. A XIX. század végén fellendülő mozgalom a lakosság valamennyi szegmensében meghonosodott. Az 1899-ben alapított Finn Coop Pellervo szövetkezeti csoportosulás karolta fel az eszmetérjesztést és szervezést az ország minden részén. 1910-ben Finnország területén több mint 1500 szövetkezet volt. Gyakorlatilag tehát egyetlen falu sem maradt tej-, hitel- vagy fogyasztási szövetkezet nélkül. A svéd nyelvű szövetkezetek már kezdetől önálló Uniót alkottak Finnországban. Finnország szövetkezeti hálózata ma is figyelemre méltó: az 5 milliós lakosság 40%-a (2 millió) legalább egy szövetkezetnek tagja. A mozgalom 1930-ban érte el csúcspontját: ekkor 6000 szövetkezeti vállalat volt Finnországban. A fogyasztási szövetkezetek forgalmát tekintve a világon második, a foglalkoztatást tekintve (a munkaerőpiac 1,2%-ával) ugyancsak, s a szövetkezeti vállalatok száma szerint a világon negyedik (az USA, Kanada és Japán mögött).

Hasonló pilléresedési folyamat játszódott le Hollandiában és Belgiumban. A flamand és vallon nemzetiség minden olyan lehetséges szolgáltatást vagy intézményt megpróbált párhuzamosan kiépíteni, amely az önálló társadalmi működést lehetővé tette (például iskola, egyetem, sportegyesület, kórház, nyugdíjbiztosítás, szövetkezetek).

Észak-Amerikában, sokkal liberálisabb környezetben, a kanadai francia nyelvű régiók takarékpénztárai (caisses populaires Desjardins) a világ egyik legerősebb és legsikeresebb hitelszövetkezeti mozgalmává nőttek, fejlődésük pedig a legszorosabban egybefonódott nyelvükkel és kultúrájukkal. A vidéki Québecben ők képviselték a társadalmilag is kedvező, helyi közösségi alternatívát a nagy, „idegen” városi „angol” bankokkal szemben, míg másutt, ahol a francia nyelvűek számbeli kisebbségben éltek, ezek a pénztárak a francia–kanadai kultúra fókuszpontjaiként működtek. A mozgalom – sikeressége ellenére – nem nyúlt át a kulturális határokon. Ebből is az a

következtetés vonható le, hogy a szövetkezeti rendszer nem kizárólag gazdasági előfeltételek szerint körvonalazódik. A bevándorlók esetében ugyanez mondható el: 1900-tól kezdődően az európai bevándorlók Kanadában és az Egyesült Államokban elkezdik kiépíteni saját szövetkezeti rendszereiket, amelyek egyaránt szolgálják szociális-gazdasági megerősödésüket, valamint kulturális identitásuk intézményesített kifejeződését. Az amerikai városi fogyasztási szövetkezeti rendszer erőteljes összetevőit alapították a szlovének Chicagóban, cseh bányászok Ohióban, olaszok a keleti államokban, skandinávok az északiakban s mindenekelőtt a finn bevándorlók, akik erőteljes szövetkezeti hagyományokat hoztak magukkal. A régebbi letelepedett amerikaiak és a legtöbb angolul beszélő csak az 1930-as évek gazdasági depressziója idején kezdett nagyobb számban a fogyasztási szövetkezetek felé fordulni. Kanadában főleg a németek, ukránok és ismét a finnek fogyasztási szövetkezetei a szociális-gazdasági támasz mellett sajátos kisebbségi kultúrájuk megőrzését is lehetővé tették. Québecben jelenleg is a Caisses Desjardins a legerősebb takarékpénztár-hálózat az országban, mely a szövetkezeti, biztosítási és egyesületi rendszer egészét finanszírozza, ugyanakkor a foglalkoztatottak számát tekintve a legnagyobb magánvállalat.

A Mondragon szövetkezeti csoport

A spanyolországi baszk régióban épült ki a második világháború után a Mondragon szövetkezeti csoport, amely többnyire ipari tevékenységet folytató szövetkezetekből áll. Nemzetközi elismertsége annak köszönhető, hogy a világ legnagyobb ipari szövetkezeti csoportosulása (taglétszám, teljesítmény), s talán még ennél is fontosabb modellértékű vállalatvezetési és szerkezeti sajátossága.

A spanyol polgárháború és a II. világháború véres eseményei után, a kezdődő francói diktatúra alatt új alternatív gazdaság-

és társadalomszervezési modelleket tanulmányoztak, valamilyen középutat az államszocializmus és a nagyvállalati kapitalizmus között. 1956-ban megalakul az első kisiparosszövetkezet. Az 1960-ban alapított saját bank (Caja Laboral Popular) finanszírozza a szövetkezetek alapítását és növekedését. Alapítása óta a Caja a baszk régió vezető bankintézményei közé tartozik, 150 fiókszervezetével és egyedülálló vállalkozásfejlesztési részlegével, amely szövetkezetalapításban segít kisebb közösségeket, embercsoportokat, valamint technikai és pénzügyi támogatást nyújt létező szövetkezetek fejlesztésére vagy megmentésére. A társadalombiztosítási szövetkezet (Lagun-Aro) eredetileg a Caja egyik részlegeként indult, mely 1967-ben önállósult. Különösen az 1980-as években vált fontossá a növekvő munkanélküliség kezelésében, de ezenkívül a biztosítási ágazatban is tért hódított. Önálló nyugdíjbiztosítási rendszert dolgoztak ki még akkor, amikor a kormány rendelete kirekesztette a szövetkezeteket a nemzeti társadalombiztosítási rendszerből. Fontos az 1961-ben alapított Lana farmerszövetkezet, amely a legnagyobb tejtermék- és bútorgyártó-forgalmazó. Az 1961-ben induló Eroski a vezető szövetkezeti áruházlánc Baszkföldön. 1965-ben alakul az Alecop diákszövetkezet, amely a hallgatóknak közvetít munkát és többletkeresetet tanulmányaik és megélhetésük költségeinek kiegészítésére. Az intenzív iparosodással egy időben meg kellett oldani a régóta krónikus lakáshiányt is: a lakóház-építési feladatot az építkező és lakásszövetkezetek vállalták. A csoport vállalatainak közös menedzselésére és közös piaci tevékenységeik irányítására és költségeinek kezelésére alakult 1965-ben az ULARCO mint közös szolgáltató a skála-gazdaság optimalizálására, megtartva ugyanakkor az egyes szövetkezetek belső autonómiáját. Ebből az első csoportosulásból fejlődött ki a Mondragon-konzern.

Az oktatási-kutatási intézmények is kiépültek. Az 1943-ban indított Escuela Politecnica Profesional az alapító halála óta a Jose

A Mondragon gazdasági sikerét a következő mutatók illusztrálják:
<p style="text-align: center;"><i>Foglalkoztatás:</i></p> <p>1956: 23 foglalkoztatott egyetlen szövetkezetben.   1987: 21 000, több mint 100 alapszövetkezetben.   1997: 23 000, 150 szövetkezetben és a másodfokú ernyőszerkezetben.</p>
<p style="text-align: center;"><i>Munkanélküliség:</i></p> <p>A Mondragon-szövetkezetek tagjai között: 0,6%. A baszk tartományokban: 25%, Spanyolországban: 20%.</p>
<p>A szövetkezeti vállalatok <i>életképessége</i>: 1956–1986: 103 szövetkezet közül csak 3 zárt be.</p>
<p><i>Exportált termék</i>: 1976: 10%, 1986: 30%</p>
<p>1997-ben már 150 szövetkezet volt tagja a Mondragon-csoportnak, amely Spanyolország tizenötödik legnagyobb magáncége, jelenleg 23 000 személyt foglalkoztat. A csoport szövetkezeteinek nagy része ipari termékeket állít elő (köztük van Spanyolország legnagyobb hűtőgépgyártója). A nagykereskedelmi Eroski baszk fogyasztási szövetkezeti áruházlánc 9000 személyt foglalkoztat, s ezenkívül több mint 250 000 fogyasztó-taggal rendelkezik, akiknek többsége az autonóm Baszkföld lakosa.</p>

Maria Arizmendiarieta nevét viseli, és hároméves műszaki főiskolai képzést nyújt. A Spanyolország vezető kutatóintézetei között szereplő Ikerlant az Escuela tanárai indították 1968-ban, amelynek új kutatási programjai 1976-ban már új épületben indulnak – automatizálás, robotika, mikroelektronika, számítástechnika, távközlés és egyéb területeken.

A Mondragon-csoport minden vállalata szövetkezeti formában működik. Egyrészt gazdasági értelemben: minden alkalmazott egy személyben szövetkezeti társult tag is, tehát üzletrészes (rész)tulajdonos (nincs külső üzletrész-tulajdonlás, -alkalmazott). Társadalmilag pedig: minden szövetkezet irányítása/ügyvezetése egy komplex rendszer (képviseleti és direkt demokrácia) által ellenőrzött. A legmagasabb (ernyőszerkezeti) szinten a csoportot a szövetkezeteket arányosan képviselő (évente ülésező) Szövetkezeti Kongresszus irányítja. A napi ügyvezetést és piaci képviseletet/irányítást a Kongresszuson választott vezetőtestület végzi, az ügyvezető tisztviselői funkcióval rendelkező elnök irányításával. Minden egyes szövetkezet hosszabb távú stratégiáját évente összeülő közgyűlése határozza meg. A közgyűlésben minden tagnak/alkalmazottnak közvetlen hozzászólási és döntési joga van az egy személy – egy szavazat elve alapján. A közgyűlésben választják a mindennapi ügyeket lebonyolító Irányító Bizottságot, valamint a Szociális Bizottságot, amely a humán erőforrásokért felel (munkabiztonság, egészség- és társadalombiztosítás, kompenzációk), s egyúttal Felügyelő Bizottságként is működik, bár hatásköre csak javaslat- és tanácsadásra terjed ki. Nagyobb szövetkezetekben létezik még Menedzsment Bizottság is, amelynek tagjait részben kinevezik, részben választják, vezetője pedig a szövetkezet menedzsere.

A szövetkezetek a jövedelmet sajátos módon osztják fel: a profit 70%-a a tag-tulajdonosok egyéni számláján jelenik meg tőkerészesedésként és jövedelemként; kb. 20%-ot újra befektetnek, 10% pedig közösségi programokra jut (elsősorban baszk nyelvű iskoláknak, de más humanitárius akciókra). Amikor a Franco-kormányzat beszüntette a baszk nyelv és kultúra elleni repressziós kampányát, a szövetkezetek által addig törvénytellenesen működtetett baszk iskolák (Ikastolas) elnyerték nyilvánossági jogukat. E szövetkezeti iskolák ezután gyorsan elterjedtek, elemi oktatást nyújtva spanyol és Euskera (baszk) nyelven egyaránt.

Az előbbi közösségi/kulturális támogatáson kívül a Mondragon-csoport sajátossága a baszk szolidaritás, ami konkrétan a következőkben nyilvánul meg:

1) Fenntartható munkahely: ha valamely vállalat átmenetileg problémákkal küszködik, és emiatt munkaerő-elbocsátásra szorulna, a Mondragon-csoporton belül a többi vállalathoz – ezek beleegyezésével – „kölcsonadja” munkásait.

2) Szövetkezetek közötti kölcsönös támogatás: valamely szövet-

kezet önhibáján kívül bekövetkezett veszteségeit a csoport magára vállalja, így a veszteség elosztódik; a kölcsönösség a munkáskezek ideiglenes átvállalásában is megnyilvánul.

3) A fizetések méltányossága: csoportszinten irányelvként érvényesül; a kezdeti maximális 3:1 (vezető beosztott-munkás) fizetések közötti arány – a külső piaci nyomások hatására – 4,5:1, majd 6:1-re nőtt, bár itt meg kell jegyezni, hogy ha az adózást ebből leszámítjuk, az arány valójában 4:1 marad. Összehasonlításként: a legnagyobb amerikai vállalatoknál e jövedelmi index jelenleg 200:1 és 300:1 között mozog, és nincs jel e szakadék szűkülésére.

E kézzelfogható kulturális és szociális eredmények fenntartható biztosítása végett a Mondragon-csoport üzleti etikája 10 alapszabályszerű irányelvet érvényesít következetesen: 1) nyitott tagság; 2) demokratikus szerkezet; 3) a munka szuverenitása; 4) a tőke eszközjellege, alárendelt szerepe; 5) részvétel a vállalatok vezetésében; 6) jövedelmi szolidaritás; 7) kooperáció (a szövetkezeteken belül és között); 8) szociális biztonság; 9) egyetemes jelleg; 10) oktatás és képzés támogatása és megszervezése.

Az sem mondható, hogy a baszk régió fogékonyabb a szövetkezetalakításra, hiszen Spanyolország más területein is elég gyakori a szövetkezeti vállalati forma (a szövetségi alkotmányban külön paragrafus szól a szövetkezetekről). Másfelől az 1970–80-as években több baszk ipari szövetkezet volt a Mondragonon kívül, mint belül. Ám egyedül a Mondragon-csoport alakított ki a szövetkezetek között egy integrált rendszert saját fenntartó szövetkezeti (hitel-, szociális és oktatási) intézményekkel.

A második világháború utáni változások

Kelet-Európában, illetve az EGK-ban

A szövetkezeti mozgalom második világháború utáni történetének vizsgálatakor a gazdaság- és társadalomtörténészeknek kellő szakmai körültekintéssel kell alkalmaznia a szövetkezet fogalmát a kelet-európai államszocialista rendszer gazdasági folyamatainak elemzésekor, hiszen itt a valódi szövetkezetek államosításával, vagyonuk kisajátításával egy időben a hatalmi kényszerrel végrehajtott úgynevezett termelőszövetkezetesítés tulajdonképpen állami gazdaságok, álszövetkezetek, kolhoz típusú közös gazdaságok erőszakos létrehozását jelentette. A korabeli szövetkezet tudományi irodalom is tiltakozott a „szövetkezet” („Genossenschaft”, „co-operative”) fogalmával való visszaélés ellen. A lenini-sztálini kommunista, szocializmust építő ideológia a szövetkezeteket egyszerű eszközként kezelte a rendszer kollektív gazdasági programjának teljesítésére (tervutasítás, kötelező beszolgáltatások). Az úgynevezett termelőszövetkezetek esetében nem beszélhe-

tünk önkéntességéről, önszegélyről, önkormányzatiságról, demokráciáról, függetlenségéről. Ellenben mindennapos gyakorlat volt a kulákok vagy politikailag nem megfelelők kizárása a valódi, majd később államosított szövetkezetekből, a szövetkezeti önkormányzat megsértése („megbízható” káderekek vezetőtestületbe kinevezése által), ideológiai átképzés, hatalmi kényszer alkalmazása.

Ezzel szemben Nyugat-Európában a Marshall-segély nemcsak országosan, hanem települések szintjén is elősegítette a háború utáni gazdasági-társadalmi rekonstrukciót. A nehéz inflációs évek és termelés-visszaesés közepette a Marshall-segélyek településszintű hatékony felhasználásában, az EGK atyjának tekintett Jean Monnet vezette program keretében a szövetkezetek pótolhatatlan szerepet töltek be: a mezőgazdasági termelés fellendítésére szánt segély ugyanis nem volt elegendő arra, hogy minden család egy teljes gépparkot kapjon, ezért a gazdaság géphasználati szövetkezetbe tömörülve pályázta meg az összeget. Később ugyanígy járt el a tejszövetkezet vagy más feldolgozóüzem, pinceszövetkezet felszereléséhez szükséges gépek beszerzésekor.

A szövetkezeti vállalatok és hálózatok újjászerveződését az érdekvédelmi szervezetek és szakszervezetek, az egyház és az állam egyaránt támogatta a legtöbb nyugat-európai országban. A törvényhozók a szövetkezeti törvények korszerűsítésével biztosították a támogató törvényes keretet, könnyítő adó- és egyéb kedvezményeket. Az állami és civil kezdeményezéseket mindenütt megelőzte a szakemberek részvétele, a tudományos és alkalmazott kutatómunka. Franciaországban például 1950-ben Országos Kutatóközpont létesül a mezőgazdasági szövetkezetek működésének tanulmányozására, 1960-ban pedig a szövetkezetek fejlesztésére.

Az ötvenes évek végére már körvonalazódóban volt az Európai Közös Agrárpolitika, amelynek kidolgozásában és működtetésében a szövetkezetek országos és közösségi szintű érdekvédelmi szervezetei töltik be a legfontosabb szerepet. A Római Szerződés aláírása után 1959. szept. 24-én az EK országos mezőgazdasági és szövetkezeti szövetségei megalapítják közösségi szintű szervezetüket (General Comittee for Agricultural Co-operation – COGECA); a Közösségi Döntéshozók azonnal elismerik mint európai szintű szószólóját a mezőgazdasági és halászati szövetkezeteknek (a Római Szerződés 38. cikkelye szerint a halászati termék a mezőgazdaságihoz tartozik). A COGECA részt vesz a KAP előkészítésében és érvényesítésében. 14 teljes jogú tagja mellett tagja lehet bármely tagállambeli országos szövetkezeti szövetség. 12 millió tagot képvisel 40 000 szövetkezetben, s 720 000 munkást (alkalmazottat). 1957-től kilenc szövetkezeti ágazat alapított saját ernyőszerkezetet európai közösségi szinten. Az EU Európai Bizottságában jelenleg a DG XIII Igazgatóság felel a szövetkezeti és szociálpolitikáról (lásd az alábbi táblázatot).

Összegzésképpen a szövetkezetet olyan intézményként értelmezhetjük, amely a gazdasági és társadalmi változások során keletkező piaci és társadalmi egyensúlytalanságokat képes volt helyrebillenteni. A szövetkezeti önszegélyezés nem a modernizációval szembeni ellenállást jelentette, hanem pontosan a szövetkezet nyújtott megfelelő keretet a szükséges gazdasági alkalmazkodásra. Ez az adaptációs folyamat azonban nem utólagosan és passzívan történt, hiszen a szövetkezet révén az érintettek (személyek, családok, kisebb-nagyobb közösségek) immár aktívan befolyásolhatták a történéseket, nagyobb súllyal beleszóllhattak a gazdasági és társadalmi erőviszonyok alakulásába.

	Bank/ Biztosítás	Mezőgazdaság	Kereskedelem	Lakásbérlő Építő	Más	GDP részesedés %
	%					
Belgium	73,1	4,1	21,8			
Dánia		24	76			
Németország	34,8	16,8	15,5	15,5	32,5	
Görögország		97,4			2,6	
Spanyolország	1,1	31,3	4,4	63,2		
Franciaország	21,4	68,3	0,9	5,8	3,6	
Írország.	72	15		2,5		
Olaszország.	2,2	29,8	6,1	61,9		
Luxemburg		70,6	29,4			
Hollandia	0,1	71,5	8,2	3,2	17	
Portugália	15,4 (6,7)	25 (32)	24,1 (10,4)	15,4 (22,5)	20 (28,4)	
Egyesült Királyság	10,6 (5,0)	11,9 (10,0)	5 (2,5)	71 (38)	1,5 (44,5)	
EU		42,7				7,5%

A KÖRNYEZETVÉDELMI SZABÁLYOZÁS PIACGAZDASÁGI ESZKÖZEI

S Z Á S Z T I B O R

A környezetvédelmi szabályozásban az első fejlődési szakasz, az utasításokra és tilalmakra építő úgynevezett közvetlen törvényi szabályozás volt. Ez a szabályozási típus az 1960-as években alakult ki és kezdett elterjedni. A gazdaságilag fejlett tőkés országokban az 1970-es években kezdődik el a széles körű vita arról, hogy vajon lehetséges-e, és ha igen, akkor milyen mértékben a közvetlen törvényi szabályozás kiegészítése piacgazdasági (piackonform) szabályozó eszközökkel. Azóta, mintegy második fejlődési szakaszként, a piacgazdasági szabályozók térnyerésének, kiteljesedésének vagyunk tanúi.

A. A piacgazdasági szabályozók főbb jellemzői

A piacgazdasági eszközöknek az a legfontosabb jellemzője, hogy a környezetbarát magatartást közvetlen állami beavatkozás (utasítás, tiltás) nélkül pénzbeli vagy más jellegű haszonnal ösztönzi. Ez a szabályozási módszer a vállalatok, a háztartások és más, a környezetet befolyásoló intézmények profitra, illetve fogyasztói haszonra való törekvését használja fel a környezetvédelem céljainak elérésére. A piacgazdasági eszközök alkalmazása lehetőséget teremt arra, hogy a környezetpolitikai szempontok által meghatározott határokon belül a környezetet terhelők rugalmasan cselekedhessenek, önálló döntéseket hozhassanak, és ezáltal a környezetvédelmi követelményeket lehetőségeik szerint minimális költséggel teljesíthessék.

B. A legfontosabb piacgazdasági szabályozók

A piacgazdasági szabályozókat – más szempontok mellett – aszerint is csoportosíthatjuk, hogy azok milyen módon kívánják elérni a környezetvédelmi célokat. Így a szabályozókat négy csoportba sorolhatjuk.

I. Az első csoportba azok a szabályozó eszközök tartoznak, amelyek az információk javításával, felvilágosítással és ösztönző támogatással kívánják a piaci résztvevők önkéntesen vállalt környezetbarát magatartását megerősíteni. Ezek a következők:

1. A fogyasztók, a felhasználók környezeti tudatosságának emelése, a környezetbarát magatartásuk fejlesztése.

A környezeti tudatosság akkor eredményez önként vállalt környezetbarát tevékenységet, ha

- a környezetterhelő magatartásból származó veszélyek az egyént közvetlenül érintik, és
- a környezetbarát magatartásnak nincsenek pótlólagos költségei vagy egyéb hátrányai, és
- a felhasználók, illetve termelők széles körben informáltak

az alternatív környezetbarát lehetőségekről.

Az információk ki kell, hogy terjedjenek az egyént és a különböző szintű közösségeket érintő veszélyekre (helyi, regionális, nemzetközi és globális környezeti problémák). Az informálásnál fel kell használni az oktatást, nevelést, ismeretterjesztést, reklámokat, környezeti emblémákat és a minőségi ellenőrzést egyaránt.

2. A környezettudatos vállalati vezetés, a környezetmenedzsment-rendszer kiépítése.

A környezetmenedzsment-rendszerek az 1980-as években jelentek meg. Az egyre szélesebb körben való bevezetésük napjainkban is tapasztalható. A környezetmenedzsment-rendszer (KMR) megjelenése a vállalati környezetvédelmi önszabályozás kialakulását jelenti. A kialakulást lényegében két tényező ösztönözte. Az egyik a szigorodó környezeti szabályozás, a másik kényszerítő erő pedig a növekvő társadalmi elvárások voltak. Az elvárások teljesítése pedig üzleti érdekévé vált. A KMR kiépítésében különböző nemzetközi szabványok nyújtanak segítséget (BS 7750/1994, EMAS/93, ISO 14 000).

3. A közbeszerzési eljárás környezetbarát kritériumainak meghatározása.

A környezettudatos közbeszerzések követelményeinek meghatározása a környezetpolitika egy jelentős eszköze lehet a kereslet oldaláról.

A 90-es évek közepén az OECD-országok államháztartási kiadásai a GDP 36-60%-át tették ki. Ezek egy része természetesen személyi jellegű kiadás. A másik része viszont termék- és szolgáltatásvásárlás, illetve beruházás. A fejlett gazdaságú országokban az államháztartás a legnagyobb vásárló. Ezért az államháztartás vásárlásait szabályozó közbeszerzések környezetvédelmi kritériumainak meghatározása a kereslet oldaláról érvényesítené széles körben a környezetvédelem érdekeit.

A környezettudatos közbeszerzésnek a környezetbarát termékek és szolgáltatások keresletének növelésén túl további pozitív hatásai lehetnek:

– (a helyi ön- és központi) kormányzatok példaadóvá válnak más felhasználók előtt, s ezzel a környezettudatosság fokozott szerepét érhetik el a környezeti problémák megoldása terén,

– a keresleti oldalról biztos piacot teremtenek a környezetbarát termékek és szolgáltatások számára. Ezek a termékek piaci versenyképessége így növekedne meg a környezetet terhelő termékekkel, szolgáltatásokkal szemben.

– a versenyképesség növekedése segítené a környezetbarát termékek fejlesztését és piacra jutását, hozzájárulhatna a termelési költségek csökkentéséhez, valamint a környezetkímélő műszaki fejlődés megerősödéséhez.

4. Használati előnyök biztosítása a környezetbarát termékekre és termelési eljárásokra.

A környezetbarát termékekhez és eljárásokhoz kapcsolódó előnyök esetében a gazdaság résztvevői maguk döntenek el, hogy kihasználják-e ezeket az előnyöket, vagy sem. Az előnyök természetesen elsősorban ott biztosíthatók, ahol a környezetet terhelő termékek és termelési eljárások használatát már eleve korlátozzák. Az előnyök biztosítására elsősorban a zaj- és levegővédelem területén a zajmentes járműveknél, tartós fogyasztási cikkeknel, a levegőt nem szennyező berendezéseknél van lehetőség.

II. A második csoportba a környezetvédelmi megállapodásokat sorolhatjuk. A környezetvédelmi megállapodások előnye a rugalmasság, és hogy segítségükkel messzemenő összhang alakítható ki a környezetvédelmi hatóságok, a lakosság érintett csoportjai és a gazdaság környezetet terhelő vállalatai között.

A megállapodásban részt vevőktől függően ágazati, regionális és lakossági megállapodások különböztethetők meg:

1. Az ágazati megállapodásokat a környezetvédelmi hatóságok kötik egy meghatározott ágazattal, illetve annak képviselőivel.

A megállapodás létrejöhet jogilag kötelező szerződés vagy jogilag nem kötelező formában is. A megállapodások tartalmazzák a megvalósítandó környezetvédelmi feladatokat, a megvalósítás idejét és a megvalósításhoz felhasználható eszközöket. A környezeti cél elérése mellett a gazdasági szereplők másik alapvető törekvése, hogy a célokat lehetőleg minimális költségekkel ériék el.

Mi motiválja a résztvevőket a megállapodás megkötésénél? A környezetvédelmi hatóságok elkerülhetik a hosszadalmas rendelet- és törvényalkotási folyamatokat, az ezzel kapcsolatos ellenállást. Így a megállapodásokkal hamarabb érhető el eredmény. Az érintett vállalatok pedig akkor érdekeltek a megállapodásban, ha úgy vélik, hogy a környezetpolitikai cél más kormányzati intézkedéssel történő végrehajtása számukra költségesebb lenne.

2. A regionális megállapodások egy adott terület, régió több gazdasági ágát is érintő környezetvédelmi feladatait (levegő- és vízszennyezés, hulladékkezelés) hivatottak együttműködéssel megoldani. Itt a kooperáció lehetővé teheti a feladat fajlagos költségeinek jelentős csökkentését.

3. A lakossági megállapodások esetén a lakosságot képviselő helyi hatóságok, érdekképviseleti szervezetek az üzemekkel külön megállapodást kötnek az előírtnál szigorúbb környezetvédelmi intézkedésekre. A megállapodásokban széles körben szabályozzák az emisszió és az egyéb környezetterhelés ellenőrzését, a hulladékok kezelését, az üzemzavarok esetén foganatosítandó rendszabályokat, természetvédelmi intézkedéseket, az ellenőrzési jogot, a tájékoztatási és tanácskozási kötelességet stb. (Az első két megállapodástípus Nyugat-Európában, az utóbbi Japánban terjedt el.)

III. A harmadik csoportba azokat a szabályozókat sorolhatjuk,

amelyeknek a célja a profitorientált vállalatok környezetbarát magatartásának fokozott ösztönzése.

1. Az adójellegű szabályozás

Az adózás környezetvédelmi célokra való felhasználását először A. C. Pigou vetette fel az 1930-as években. Azóta az adójellegű szabályozásnak viszonylag széles eszköztára alakult ki.

Környezetvédelmi adón olyan környezetszabályozó eszközt értünk, amelynek segítségével – adófizetés révén – ösztönzést és/vagy finanszírozási alapot teremtünk arra, hogy meghatározott környezetvédelmi feladatokat megvalósíthassunk, illetve célokat elérhessünk.

Az adók domináns funkciója szerint beszélhetünk fiskális és környezetszabályozó adókról. A fiskális adók (környezetszanáló adó, környezetvédelmi díj és hozzájárulás) elsődleges feladata, hogy adóbevételt teremtsen a környezetvédelmi hatóságok intézkedéseikhez. Itt a finanszírozási funkció áll az előtérben. A környezetszabályozó adóknál viszont döntő súlya az adó ösztönző funkciójának van.

Az emisszióra kivetett adó (amelyet egyébként klasszikus környezetvédelmi adónak is neveznek) esetén minden egységnyi szennyezőanyag-kibocsátásra meghatározott nagyságú adót kell fizetni. A szennyező azért lesz érdekelt, hogy csökkentse a kibocsátást, a környezetterhelést, így kevesebb adót fizessen, s a profitját növelje. Ez az ösztönzés mindaddig fennáll, amíg a kibocsátás csökkentésének határköltsége kisebb, mint az adóegység.

A termékadóval a környezetkárosító termékek, az erőforrásadóval pedig a természeti erőforrások felhasználását akarják korlátozni, illetve a takarékosagot ösztönözni.

Ma már a gazdaságilag fejlettebb országokban az egész adórendszer fokozatos ökológiai (környezetvédelmi) reformja is napirenden van. Az öko-adók kialakításának sajátossága, hogy az ösztönző és finanszírozási funkciókat szorosan összekapcsolják, együttesen érvényesítik. Ebből az is következik, hogy az öko-adók elterjedésével, növelésével párhuzamosan más adókat csökkenteni lehet. Kézenfekvő a bérekhez kapcsolódó adójellegű járulékok mérséklése. Ezen járulékok a munkának mint termelési tényezőnek a költségeit jelentősen növelik, csökkentésük viszont érdemben hozzájárulhat a foglalkoztatás növeléséhez, a munkanélküliség csökkentéséhez. Az öko-adórendszer – más pozitív gazdasági hatása mellett – tehát egyszerre szolgálhatja a környezetterhelés csökkentését és a munkanélküliség hosszú távon való mérséklését is.

2. A szennyezési jogok piaci szabályozását először az 1960-as évek végén I. H. Dales vetette fel. Majd 1983-ban az NSZK-ban vizsgálja egy szakértőcsoport, hogy a levegővédelem terén a szennyezési jogok (Emissionszertifikate) piaca alkalmas-e az alkalmazott környezetvédelmi szabályozó eszközök kiegészítésére.

A német szakértők által vizsgált szennyezési jogok modellje a

következő alapfeltevésekből indul ki:

a) Az egyes szennyező anyagokra meghatározzák az összkibocsátás országosan megengedhető mennyiségét.

b) Az összkibocsátást részekre osztják, és a részmennyiséget mint szennyezési jogokat az egyes kibocsátóknak kiutalják vagy eladják.

c) A szennyezési jogokat az állam a környezeti állapot javítása céljából meghatározott időközönként leértékeli (csökkenti).

d) A megszerzett szennyezési jogok átadhatók, kikölcsönözhetőek, eladhatók.

A modell szerint azok a termelők, akik a kibocsátás csökkentését költségesnek találják, szívesen vásárolnak szennyezési jogokat, amelyek számára viszont a szennyezési jogok ára lenne magas, inkább az emisszió csökkentését vállalják. A szennyezési jogok piaca biztosítja, hogy a szennyezés csökkentését a legkisebb költségek mellett éri el, s ezen túl a rendszer szennyezést csökkentő eljárások kidolgozására és bevezetésére ösztönöz.

A modell ezen szabályozási rendszer figyelemre méltó előnyei mellett jelentős gyakorlati problémákat is jelez. Ezek a problémák az összkibocsátás meghatározásánál, a szennyezési jogok elosztásánál s azok leértékelésénél egyaránt jelentkeznek. De ez a szabályozás egy rendkívül veszélyes ökológiai kockázatot is rejt magában. Fennáll a reális lehetősége annak, hogy a szennyezés mennyisége az egyes régiók között gazdasági kritériumok alapján újra elosztódjon, s így súlyos szennyezési góccok alakulhassanak ki. Ezért a szennyezési jogokat nem találták szabályozásra alkalmasnak.

Újabb ismét előtérbe került a szennyezési jogok piacának alkalmazása olyan esetekben, amikor a szennyezési góccok kialakulása kizárható. Így például reális szerepe lehet a szennyezési jogok piacának az úgynevezett üvegházhatású gázok kibocsátásának nemzetközi szabályozásában. Elképzelhető az alkalmazása a környezeti szempontból nemkívánatos csomagolóeszközök (műanyag tasakok, szatyrok, italosdobozok) felhasználásának visszaszorítására. Ezeket a csomagolóeszközöket a fogyasztók eleve „terítik”, s ezáltal a szennyezési góccok kialakulását kizárják.

1995 óta ténylegesen alkalmazzák a szennyezési jogok piacát az USA-ban a savas esőt (csapadékot) okozó SO₂ és NO_x kibocsátásának szabályozására. Az emisszióval való kereskedést az energiát szolgáltató berendezésekre engedélyezték. A tapasztalatok kedvezőek: például a SO₂ összkibocsátását 2000-re az 1989. évi 50%-ára kívánták csökkenteni. A számítások szerint a kibocsátások csökkentése mellett – a szennyezési jogok piacának köszönhetően – évente 2 Mrd USD megtakarítást értek el az erőművek a környezetvédelmi költségeikben, ami az éves védekezési költségük 30%-ának felel meg.

3. Rugalmas kompenzációs szabályozásra elsősorban az USA-ban és Németországban találunk példát.

A rugalmas kompenzációs szabályozás jellemzője, hogy a közvetlen törvényi szabályozást kiegészítve, területileg korlátozva megengedi a szennyezési jogok piacának alkalmazását.

Az USA-ban az Emission Trading rendszer néven vált ismertté ez a szabályozási mód. Bevezetését a levegőtisztaság-védelmi törvény (Clean Air Act) 1977-es kiegészítése tette lehetővé. A szabályozás legfőbb célja az volt, hogy azokon a területeken, ahol nagyon súlyos szennyezési góccok alakultak ki, anélkül javítsa a környezeti állapotot, hogy a gazdasági fejlődést gátolná. Az emisszió kereskedelem rendszerének lényegében három összetevője van, amelyek fokozatosan alakultak ki.

a) A kompenzációs politikának (Offset Policy) az a feladata, hogy az erősen szennyezett területeken a beruházások tilalmát feloldja, miközben a levegőtisztasági célokat szigorítja. Ennek megfelelően az új beruházásokat csak abban az esetben engedélyezik, ha az azok várható szennyezéskibocsátását más, ugyanezen a szennyező területen lévő berendezések emissziócsökkentése által 1:1,1-1:1,4 arányban túlkompenzálják. Az új beruházók a területen már működő szennyezőktől vásárlással juthatnak kompenzációs potenciálhoz.

b) A légtérpolitika (Bubble Policy) a már meglévő üzemek együttesére helyezi a hangsúlyt. Az azonos típusú szennyezőforrások fölé egy képzeletbeli burkot (az üzemek közös légtérét) határoznak meg. A hatóságok csak a légtér határfelületén ellenőrzik a törvényi előírások betartását. A légtérben belül érvényesülő áru- és pénzkapcsolatok, kooperációs együttműködések adnak lehetőséget a költségek szempontjából legkedvezőbb környezetvédelmi eljárások bevezetésére.

c) Az emissziós bankok a kompenzációs potenciállal való, a környezetre káros spekulációt kívánják megelőzni. Ugyanis a kompenzációs potenciállal rendelkezők a jövőbeni nagyobb emissziós keresletre s így a szennyezési jog magasabb árára számítva gyakran még a gazdaságtalan, szennyező berendezéseket is tovább működtették. Az emissziós bankok viszont lehetővé teszik a kibocsátási jogok nyilvántartásba vételét, s ezáltal azok megőrzését a szennyező tevékenység megszűnte után is. A későbbi kedvező értékesítés kedvéért nem kell feltétlen a szennyező tevékenységet tovább folytatni.

Az amerikaihoz hasonló rugalmas kompenzációs szabályozást vezettek be az NSZK-ban is az 1980-as évek közepén.

4. A környezeti felelősségbiztosítás

Egyes országokban a környezet károsításához kapcsolódó vállalati és vállalatvezetői felelősséget törvények szabályozzák. Ennek eredményeként a környezetet veszélyeztető vállalatok gazdálkodási kockázata a súlyos büntetési tételek miatt jelentősen megnő. A törvény a környezeti kockázatokat gazdasági kockázatokká alakítja át. A kockázatok kivédésére, illetve csökkentésére környezeti felelősségbiztosítás alakult ki. A biztosítási

tók a biztosítási díjak megállapítása előtt a vállalat környezetet veszélyeztető tevékenységeit alapos vizsgálat alá vetik, és a fizetendő díjakat a környezeti kockázatok mértékéhez igazítják. A vállalatok a magas környezeti felelősségbiztosítási díjakat csak úgy tudják mérsékelni, ha a környezetvédelmi tevékenységüket lényegesen megerősítik. (Ez nagymértékben ösztönözte a környezeti auditálás és KMR kialakulását is.) A vállalati magánérdek – a biztosítási díjak csökkentése – így széles körben a környezeti szempontból rizikómentes termékek és termelési eljárások elterjedését segíti elő.

IV. A széles körre kiterjesztett, automatizált felügyeleti és ellenőrzési (monitoring) rendszerre támaszkodva növelni kell a környezetet veszélyeztető termelés és termékek gazdasági és büntetőjogi kockázatát. A kockázatok csökkentése ezúton is környezetvédelemre ösztönöz. Így a környezetvédelmi szabályozás hatékonysága – függetlenül annak típusától – növekedni fog.

C. A piacgazdasági szabályozók előnye

1. Az egyéni (magán-) érdekek mozgósítása révén a környezetvédelem fokozását, növelését lehet elérni.

2. A környezetvédelmet olcsóbbá, gazdaságosabbá teszi, ezáltal javítja a gazdasági fejlődés lehetőségeit.

3. Helyettesítésre, környezetbarát technológiai fejlődésre ösztönöz.

4. Növeli a piacgazdaság iránti bizalmat, mivel nyilvánvalóvá válik, hogy a piacgazdasági módszerek is képesek a környezetterhelést csökkenteni.

5. Csökkenti a környezeti politika, a környezeti hatóságok bürokratizmusát.

Ugyanakkor azt is hangsúlyoznunk kell, hogy

– a piacgazdasági szabályozók nem teszik feleslegessé a közvetlen törvényi szabályozást, hanem azokat csak részben helyettesítik, illetve kiegészítik. Számos esetben a közvetlen szabályozás egyáltalán nem mellőzhető;

– a piacgazdasági szabályozók a környezetszennyezés rövid távú gazdasági optimumára ösztönöznek. Ezek a szabályozók tehát nem jelentenek mindig garanciát arra, hogy hosszú távon is meg tudjuk védeni a természet megújuló és öntisztuló képességét. Ezért a szabályozásnál az ökológiai optimumra kell törekedni. A környezeti érdekeknek dominánsaknak kell lenniük a rövid távú gazdasági érdekekkel szemben. Ez a gazdaság hosszú távú érdeke is.

(A cikk a DE Jogi és Államtudományi Intézete által *A környezetvédelem gazdasági szabályozó rendszere* címmel tartott konferencián 2002. április 12-én a szerzőtől elhangzott előadás alapján készült.)

A forint utóda az euró – A fő cél: az EMU-tagság (Folytatás az előző lapszámból)

SÜKÖSD ATTILA

IV. AZ EURÓ BEVEZETÉSÉBŐL SZÁRMAZÓ HASZNOK

A valutaunióból eredő hasznok felmérése során elsősorban a tranzakciós költségek mérséklődését és a külkereskedelemre gyakorolt hatását vehetjük figyelembe. Az önálló valuta megszüntetésével csökkenni fog az ország pénzügyi fertőzéseknek való kiszolgáltatottsága is. A kedvezőbb hitelbesorolás az üzleti ciklusok mélységének csökkenése irányába hat, ami mérsékli az önálló monetáris politika feladásának költségeit.

A tranzakciós költségek két csoportba sorolhatók. Az egyik csoportba azok az átváltási költségek tartoznak, amelyek a bankok és más pénzügyi közvetítők által az euró forintra (a forint euróra) történő átváltásáért az ügyfeleknek felszámított jutalékok a vételi- és eladásiár-különbszetek formájában merülnek fel. A másik csoportba azok a „házon belüli” költségek tartoznak, amelyeket a devizaügyletekben érintett vállalatok az extra adminisztráció és kockázatkezelés miatt kénytelenek viselni. Ezeknek a tevékenységeknek a megszűnéséből származó megtakarított erőforrásokat a gazdaság más területein produktív tevékenységre lehet át-

csoportosítani, ezért a tranzakciós költségek csökkenése a GDP hasonló mértékű emelkedését eredményezi.

Devizapiaci forgalom

A sávszélesítés utáni év tapasztalatai szerint a havi átlagos forgalom megduplázódott. Ezzel nagyjából párhuzamosan nőtt a HUF/EUR valutapár volumene, míg a swap ügyletek aránya jelentősen emelkedett. A sávszélesítés után a magyar devizapiac körülbelül 280 milliárd USD éves forgalmat biztosít. Ezen belül a magyar bankrendszer évente várhatóan mintegy 24 milliárd USD értékben bonyolít le euró/forint ügyleteket nem pénzügyi vállalatokkal, közel 51 milliárd USD értékben pedig külföldi bankokkal. A devizapiaci forgalomnak ezek azok a szegmensei, amelyek az átváltási költségek becslése során relevánsak. A szélesebb sávban jelentősen kiszámíthatatlanabbul alakuló árfolyam jóval nagyobb kockázatot hordoz a bankok számára.

A bankközi spotpiac a devizapiac legolcsóbb szegmensét jelenti. Az átváltási költségek jóval nagyobbak a bankok nem pénzügyi ügyfeleivel (vállalatok, lakosság) szemben. A vételi és eladási árfolyamok között a jegyzések alapján körülbelül 50 bázispontos különbséget találunk. A forward ügyletek sokkal drágábbak a spot

tranzakcióknál: a felszámított díjak 50-100%-kal magasabbak. A releváns piaci szegmensek (belföldi bank/külföldi bank, belföldi bank/nem pénzügyi vállalat) és ügylettípusok (spot, forward, swap) forgalma, a hozzájuk tartozó díjak becsült mértékével szorozva az átváltási költségek éves szinten előreláthatólag 16-32 milliárd forintra adódtak, ami a 2001-es GDP 0,11-0,22%-a.

Az EU-szintű átváltási költségek nagyon egyenetlenül oszlanak el az egyes tagállamok között. A kis, nyitott és az EU átlagához képest kevésbé fejlett bankrendszerrel rendelkező országokban az átváltási költségek akár 8-szor akkorák is lehetnek, mint a legnagyobb tagállamokban, amelyek valutái a nemzetközi fizetési forgalomban általánosan elfogadott fizetőeszközként funkcionáltak. Az átváltási költségek csökkenésén keresztül tehát ezek a kis, nyitott országok nyertek a legtöbbet az euró bevezetésével.

A „házon belüli” költségek is két csoportra oszthatók. A közvetlen „házon belüli” költségek közé sorolható a devizaműveletek adminisztrációjában lekötött emberi és fizikai erőforrások költsége és a devizaátutalások forintátutalásoknál jóval hosszabb időtartama miatt elszenvedett (kamat)-vesztés. A természetes fedezeti pozíciók kialakítása ugyanis a vállalatok számára implicit költségekkel jár.

A „házon belüli” költségeknek közvetett elemei is lehetnek. Közös valuta bevezetése esetén egy nemzetközileg aktív vállalatnál belül sokkal egyszerűbbé válik a különböző országokban tevékenykedő leányvállalatok teljesítményének elemzése és értékelése, az optimális belső elszámolóárak megállapítása stb. A jobb átláthatóság következtében a vállalatirányítás hatékonyabban fog működni, a beruházási döntések, az üzleti stratégia pedig megalapozottabbak lesznek. Az euró bevezetésével évente megtakarítható tranzakciós költségek a GDP 0,18-0,30%-ára tehetőek. Elméleti megfontolásból, a bővülő külkereskedelem növekedésélénkítő hatását elsősorban az endogén növekedésméletekben szerepet játszó tényezők magyarázzák, mint a technológiai transzfer, a know-how átvétele és a növekvő verseny. A külkereskedelem bővülésével felgyorsulhat a külföldön felhalmozott „tudás” (technológia, know-how, vezetés-szervezési tapasztalatok stb.) átvétele emeli a kutatás-fejlesztési szektor termelékenységét.

Az empirikus tanulmányok az árfolyam-volatilitás és a külkereskedelem volumene között keresnek összefüggést idősoros ökonometriai módszerekkel. Ha egy ország egy olyan ország(csoport)tal lép valutaunióra, amellyel már korábban is külkereskedelmének magas hányadát bonyolította le, akkor a bilaterális kereskedelmi korlát mellett az átlagos multilaterális korlát is jelentősen csökken. A bilaterális korlát relatív csökkenése így nem lesz jelentős, következésképp a bilaterális kereskedelem sem emelkedik annyira erőteljesen, mintha egy olyan országgal lépne valutaunióra, amellyel eredetileg viszonylag keveset keres-

kedett. A kapott eredmények szerint a valutaunióba való belépés (az abból való kilépés) megduplázza (felezi) a tagok közötti kereskedelmet(!).

A különböző empirikus ökonometriai számítások alapján kapott eredmények szerint az euró bevezetése a külkereskedelmi csatornán keresztül Magyarország éves növekedési üteméhez 0,55-0,76 százalékponttal járul hozzá.

A külföldi befektetők kockázatvállalási hajlandósága erőteljesen függ a kockázatos pénzügyi eszközök általános megítélésétől, ami a tőkebeáramlás és ezen keresztül az árfolyam ingadozásához vezet. Ráadásul a kis országok valutapiaca sokszor nem elég mély és likvid, ami szintén az árfolyam túlzott volatilitásához vezethet. Az árfolyam tehát önmaga is destabilizáló sokkok forrásává válhat ahelyett, hogy semlegesítené a reálsokkokat, szükségtelen alkalmazkodásra kényszerítve a gazdaság szereplőit.

Bár a spekulációs támadások elsősorban a rögzített árfolyamrendszerű országok számára jelentenek veszélyforrást, a pénzügyi fertőzések a rugalmasabb árfolyamrendszer keretei között is a tőkeáramlás és az árfolyam jelentős ingadozását idézhetik elő. 2001 májusa, vagyis az intervenció sáv kiszélesítése óta eltelt időszakban a forint már három esetben esett áldozatul a kockázatosabb eszközökkel szembeni befektetői bizalom megingásának. Július közepén és augusztus elején az Argentínából, Törökországból és Lengyelországból érkező kedvezőtlen makrogazdasági hírek, szeptemberben pedig az Amerikát ért terrortámadást követő bizonytalanság állt a gazdasági fundamentumoktól független tőkekiáramlás hátterében. A forint mindhárom alkalommal 4%-ot meghaladó mértékben értékelődött le, amelyet lassú, többhetes korrekció követett. A júliusi-szeptemberi események arról tanúskodnak, hogy Magyarország hitelbesorolásának az elmúlt években bekövetkezett jelentős javulása ellenére a külföldi befektetők még mindig érzékenyen reagálnak kedvezőtlen eseményekre, illetve a fejlett tőkepiacokról érkező sokkokra.

Magyarország az Európai Unióhoz való csatlakozással ki fog kerülni a feltörekvő piaci kategóriából, így az EU-tagság önmagában, az önálló valuta feladása nélkül is csökkenti a fertőzőes pénzügyi sokkok valószínűségét és főként súlyosságát. Levonhatjuk azt a következtetést, hogy Magyarország devizapiaci fertőzés-szel szembeni kiszolgáltatottsága csak a magyar valuta feladásával, azaz a euróövezeti tagság elérésével szűnik meg.

Az önálló valuta fenntartásának közvetlenül mérhető költsége a forintbefektetésektől elvárt árfolyam-kockázati prémium. A kockázati prémium az előre nem látható árfolyam-volatilitás ára, ami folyamatosan drágítja a gazdasági szereplők számára a külső forrásbevonást. A feltörekvő országokban a tőkebeáramlás a gazdasági növekedés kulcsfontosságú tényezője. Ugyanakkor a saját valuta feladásával csökkenthető a gazdasági aktivitás fluk-

tuációiból származó jóléti veszteség, hiszen az árfolyamkockázat eltűnése csökkenti a kockázati megítélés ingadozásait, az egyenletesebbé váló tőkeáramlás következtében pedig az üzleti ciklusok amplitúdója is csökken. A pénzügyi fertőzéseknek való kitettség miatt tehát a minél előbbi euróövezethez történő csatlakozás az optimális.

A csökkenő reálkamatok és a kedvezőbb külső-forrás-bevonási lehetőségek hatása a gazdasági növekedésre

Magyarország a valutaunióba történő belépéssel kedvezőbb hitelbesorolást kap, és megszabadulhat a nagyobb árfolyamvolatilitás költségeitől. Az árfolyamkockázat csökkenése miatt alacsonyabbak lesznek a belföldi reálkamatok, a kedvezőbb hitelbesorolásnak és a hitel-visszafizető képesség javulásának köszönhetően magasabb lehet a folyó fizetésimérleg-hiány fenntartható nagysága. Mindkét változó a gazdaság gyorsabb növekedését teszi lehetővé.

Az árfolyamkockázati prémium számszerűsítésének tekintetében külön kell választanunk a 2001. májusi sávszélesítés előtti és az azt követő időszakot. A sávszélesítést követően az árfolyam alakulása még nehezebben jelezhető előre. 1998. január – 2001. május közötti időszakban a három hónapos árfolyamkockázati prémium 150-500 bázispont között ingadozott, átlagos értéke 310 bázispont volt, az országgkockázati prémiumot tükröző devizakötvény spread pedig 53-130 bázispont között mozgott. 2001. május–decemberi időszakban a *Reuters* felmérése alapján 480-750, konstans árfolyam-várakozásokkal számolva 400-600 bázispont, az országgkockázati prémium pedig 50-65 bázispont között ingadozott. Figyelembe véve a jelenlegi euróövezeti tagállamok tapasztalatait, az euróövezethez való csatlakozásnak köszönhető reálkamatláb-csökkenés mértéke 150-300 bázispont-ra tehető.

Az MNB által alkalmazott gazdaságpolitikai szimulációk során kapott eredmények szerint a nagyobb kockázati prémiumcsökkenés esetén 1,9-2,0%-kal, a kisebb csökkenés esetén 0,9-1,0%-kal lesz tartósan magasabb a GDP szintje. Ez a folyó fizetési mérleg hosszú ideig tartó, a GDP százalékában 0,9, ill. 0,4 százalékpontos romlásával jár együtt a vizsgált periódus átlagában. Becslések szerint a reálkamatok csökkenése hosszabb táv átlagában a GDP növekedési ütemének 0,08-0,13 százalékpontos emelkedését okozza.

V. AZ EURÓÖVEZETHEZ VALÓ CSATLAKOZÁS IDŐZÍTÉSE

Az Európai Unióhoz újonnan csatlakozó országok nem kértek – valószínűleg nem is kaptak volna – a monetáris unióban való részvétel tekintetében kívülmaradási (opt-out) jogot. A monetáris unióban való részvétel feltételül szabott konvergenciakritériumok teljesítésének ütemezése, az ehhez

vezető makrogazdasági pálya kidolgozása a magyar kormány felelőssége marad. A konvergenciakritériumok teljesítése esetén azonban a részvétel kötelezővé válik.

Az euró magyarországi bevezetésének legkorábbi időpontja több tényezőtől függ. A monetáris uniós tagságot egyfelől értelemszerűen megelőzi az Európai Unióhoz való csatlakozás, másfelől a konvergenciakritériumok teljesítése. A konvergenciakritériumok optimális teljesítése esetén is a lehető legkorábbi részvételi időpont a csatlakozás után két évvel van, hiszen akkor teljesülhet csak a minimum kétéves ERM II* részvétel.

2004. január Magyarország EU-csatlakozásának legkorábbi lehetséges időpontja. A tárgyalások elhúzódása, illetve a csatlakozási szerződések ratifikációja miatt ez a 2004-es dátum kitolódhat. Az Európai Parlament 2004. júniusi választásai miatt a második lehetséges belépési dátum 2004 júniusa. A következő lehetséges dátum a 2005. január elsejei időpont. Az alábbiakban ezt a három csatlakozási időpontot vizsgáljuk.

A Bizottság és az ECB két évente elkészítik úgynevezett konvergenciajelentéseiket az euróövezeten kívüli tagállamokról. Az EU intézményei ezen konvergenciajelentések alapján foglalnak állást, illetve döntenek az új tagállamok monetáris unióhoz való kapcsolódásáról. A végső döntést Magyarország esetében nem a tagállamok állam- és kormányfőiből álló Tanácsa, hanem a Gazdasági és Pénzügyminiszterek Tanácsa fogja meghozni (akárcsak Görögország esetében).

Az eddigi tapasztalatok alapján a konvergenciajelentéseket tavasszal készítik. Minden valószínűség szerint Magyarországon is márciusra/májusra tehető a konvergenciavizsgálat időpontja. Az euró bevezetése, annak ellenére, hogy rendelkezésre állnak a 12 euróövezeti tagállam tapasztalatai, jelentős kihívás lesz a gazdaság egészének. Annál is inkább, mivel Magyarországon feltehetőleg az euró számla- és készpénzként történő bevezetése egyszerre fog bekövetkezni.

Az EU-ba való belépéssel egyidejűleg az ERM II-ben is megkezdődik a részvétel. Ezen a téren az jelent bizonytalanságot, hogy az ERM II-ben való részvétel nem a magyar fél egyoldalú döntése, azt a tagállamoknak kérvényezniük kell. Egy másik bizonytalansági tényezőt jelent, hogy mennyi ideig kell részt venni az ERM II-ben, hogy teljesíteni lehessen az árfolyamkritériumot. 2004 eleji csatlakozás esetében 2005 végére telne le a kötelező kétéves ERM II-ben való részvételi idő. Ha az egyéb kritériumokat Magyarország már 2004-ben teljesíti, akkor leghamarabb 2006. január elsején vehet részt a monetáris unióban, ha viszont formálisan értelmezik a kritériumot, akkor 2007 januárja az első lehetséges belépési dátum. Későbbi EU-belépési időpont esetén a monetáris uniós tagság lehetséges legkorábbi dátuma is kitolódik.

A 2007-es tervezett euróövezeti tagság esetén például

legkésőbb 2005-re teljesíteni kell a fiskális kritériumokat. Egy tagállamnak a túlzottdeficit-eljárás alól való felmentése adott esetben politikai döntéseket is tartalmazó folyamat.

Az inflációs és kamatkritérium teljesítésének időzítése: a gyakorlatban a vizsgálat idején a rendelkezésre álló legutolsó hónaptól visszszámított 12 hónapot veszik figyelembe. Az elért infláció (kamatszint) fenntarthatóságát különböző egyéb mutatók vizsgálatával ellenőrzik.

„Egyéb kritériumok” értelmezése: Az ECB jelentései „figyelembe vesznek” egyéb tényezőket is. Ezek alapján „az ECU fejlődését, a piacok integrációjának az eredményeit, a folyó fizetési mérlegek helyzetét és alakulását, valamint a fajlagos bérköltségek és egyéb árindexek alakulását kell vizsgálni”. Ezáltal szubjektívvá válik a vizsgálat, és az egyéb tényezők vizsgálatba való bevonását sokkal könnyebben alá lehet rendelni az adott (esetleg politikai) helyzetnek.

A négy maastrichti kritérium közül az inflációt és az államháztartási hiány mértékét vizsgáló kritérium igényel gazdaságpolitikai erőfeszítést. Az államadósságra vonatkozó kritérium teljesítéséhez nincs szükség további alkalmazkodásra.

A fiskális politikára vonatkozó maastrichti kritériumot a belépéstől számított első konvergenciaprogram vége előtt kell teljesíteni, ha Magyarország nem akar túlzottdeficit-eljárás alá kerülni. A fiskális kritériumot ugyanis a monetáris uniós tagságtól függetlenül is teljesíteni kell. Ennek megfelelően, ha a legkorábbi euróövezeti csatlakozás a cél, a 2004–2006 közötti évek egyikében kellene teljesíteni a fiskális kritériumot, ami számottevő költségvetési alkalmazkodást igényel.

A kormányzati szektor GDP-arányos hiányának 3,8 százalékponttal kell csökkenni 2002 és 2005 között. Az EU-források nélkül kb. 2,3%-kal kell javulnia, a fennmaradó kb. 1,5%-os deficitcsökkenés a kamategyenleg változásából és a nettó EU-forrásokból adódik. Egyenletes alkalmazkodást feltételezve ez évi 0,8%-os szigorítást jelent, így ennek a GDP növekedését

mérséklő hatása is eloszlik időben.

A teljesítéséhez szükséges inflációs szint folyamatosan változik. 1997 óta a legalacsonyabb érték, 1,9% volt, jelenleg (2002 áprilisában) az eddigi legmagasabb, 3,3%. Magyarországon 2002 áprilisában 6,1% volt az éves infláció mértéke. A konvergenciakritériumok vizsgálatakor nemcsak az előírt érték elérésének tényét fogják vizsgálni, hanem azt is, hogy az elért kedvezőbb mutató fenntartható-e. Fenntarthatónak akkor minősíthető az elért alacsonyabb infláció, ha a piaci szereplők inflációs várakozásaiba is beépül egy tartósan alacsonyabb várt érték a jövőbeli inflációra vonatkozóan. A nominális bérnövekedés alakulása jelentheti az inflációs várakozások legfontosabb tesztjét.

A jegybank inflációs célja jelenleg 2002 végére $4,5 \pm 1\%$, 2003 végére $3,5 \pm 1\%$. Ha az infláció a kijelölt pályán halad, 2003 után további 1-2%-os inflációcsökkenés lehet szükséges a referenciaérték teljesítéséhez, ami a dezinfláció eddigi sebességét figyelembe véve a 2004–2006 közé eső referenciaévre teljesíthető. A gazdaságot azonban érhetik olyan, előre nem látható sokkok, amelyek inflációs hatásának ellensúlyozása túl nagy növekedési áldozatot követelne. Ez egy extra költséget jelenthet egy sokkal későbbi euróövezeti belépésre törekvő stratégiához képest.

A dezinfláció költségei szempontjából kedvező, ha a dezinflációs politikát össze lehet kapcsolni a monetáris uniós feltételül szabott kritériumok teljesítésével. A koordinált fiskális és monetáris politika javítja a dezinflációs program hitelességét, kedvezően hat az inflációs várakozásokra, így végső soron csökkenti az infláció leszorításának költségeit.

*ERM II Módosított árfolyam-mechanizmus (Exchange Rate Mechanism II). Az euróövezeten kívüli tagországok valutái és az euró számára létrehozott árfolyam-megállapodás.

Felhasznált irodalom:

- MNB Műhelytanulmányok (24) – Az euró hazai bevezetésének várható hasznai, költségei és időzítése – szerk.: Csajbók Attila, Csermely Ágnes;
- MNB-sajtóközlemények;

KÖLTSÉGSZÁMÍTÁS KONKURENCIÁLIS KÖRNYEZETBEN

P Á P A I E M E S E

Ahhoz, hogy egy vállalat hosszú távon pénzügyi sikereket érjen el, árai nagyobbak kell legyenek, mint költségei. Az árak és költségek közötti különbség teszi lehetővé a növekedést, fejlődést, az újrabefektetéseket, és biztosít kielégítő nyereséget a letéteményesek számára. A verseny fokozódásával a kínálat egyre nagyobb lesz, mint a kereslet, melynek következtében a piaci erők mind jobban befolyásolják az árakat. A konkurencia és a vásárlók kifinomult igényei a céget a minőség javítására és a költségek csökkentésére kényszerítik. A target-costing úgy van elismerve, mint

a termék teljes élettartamára kiterjedő költségcsökkentési módszer, amely legjobban a termék fejlődési fázisában valósul meg. Fő célja a megfelelő profit biztosítása, egyidejű költség- és profittervezés által. A módszer Japánból származik, az 1960-as évekből. A japánok egy egyszerű ötletből – az értéktervezésből – indultak ki, és átváltoztatták ezt egy dinamikus költségcsökkentési és profittervezési rendszerré.

A target-costing módszer alapvetően más szemszögből vizsgálja a költség-ár kapcsolatot. A módszer alapegyenlete (ár – haszonkulcs = költség), azt juttatja kifejezésre, hogy az árakat a versenypiacon uralkodó erők szabják meg, vagy a vállalat térhó-

dítási törekvései, melynek érdekében mind jobban csökkenti árát. A megengedett költséget az ár és a haszonkulcs különbségeként nyerjük, ez utóbbit úgy határozza meg, hogy nyereségre tesszünk szert. Ez az egyenlet biztosítja a túlélést, növekedést és jó módot egy kompetitív és gyorsan változó környezetben.

A target-costing versenypiaci környezetre épülő folyamat, melyben a piaci árak vezérlik a költségeket és a befektetési döntéseket. A költségtervezési és csökkentési problémák már a tervezési és fejlődési szakaszokban megjelennek és megoldásra várnak. A módszert általában új termékek esetében alkalmazzák. A legtöbb költséget már a termékek és folyamatok tervezésénél meghatározzák, mivel a gyártási folyamat megkezdése után már nagyon nehéz csökkenteni a költségeket. Azokon a piacokon, ahol az eladók korlátozott számban vannak jelen (a kereslet nagyobb, mint a kínálat), a költségeket veszik alapul az árak kiszámításánál. Így működnek a klasszikus költség-számítási módszerek. A versenypiacon az árakat a piaci erők határozzák meg. Az eladók figyelembe kell vegyék a versenytársakat és a piaci árakat, valamint a vásárlók egyre változatosabb szükségleteit. Egy ilyen környezetben, adott árak mellett, a termékek előállítás költségei kisebbek kell legyenek, mint árai, mivel csak így lehet nyereséghez jutni.

A target-costing főbb jellemzői a következők:

- a piac követelményei és megszorításai irányítják a költségtervezést;
- a költségcsökkentés alapját a termék funkcionális tervezése, újratervezése képezi;
- a piaci ár határozza meg a költséget;
- a termék vásárlóorientált, ami a minőséget, árat és az átadási időt illeti;
- a szállítót már a tervezési fázisban bevonják a folyamatba;
- több tudományág képviselőiből összeállított csapatot használnak a költségek kezelésére;
- csökkenti a vásárlási, használati és karbantartási költségeket a vásárló számára;
- integrálja az érték képződésének láncát a költségtervezésbe.

A target-costing a következő lépések végrehajtását feltételezi:

- a célár meghatározása a piaci szükségletek és a verseny figyelembevételével;
- a célhaszonkulcs meghatározása;
- a célköltség kiszámítása.

A célköltség meghatározása után a vállalat a következő lépéseket kell tegye:

- egy több tudományág képviselőiből összeállított csoport (tervezés, gyártás, eladás, marketing, beszerzés, könyvelés, szolgáltatások) létrehozása, amely részt vesz az implementálási folyamatban már a tervezés korai szakaszában;
- az értéktervezés alkalmazása a tervezési folyamatban;
- a költségek csökkentése a kaizen-costing alkalmazásával a gyártási folyamatban.

Tehát a target-costing a döntéseket a könyvelő irodájából a piacra helyezi át. Itt az eladási árból indulunk ki, amelyből kivonva a kívánt nyereséget megkapjuk a célköltséget. Ha a költségek nagyobbak, mint ez a célköltség, akkor a terméket vagy újra kell tervezni, vagy le kell mondani a gyártásáról. Fel kell mérni a létező és potenciális konkurenciát, a vásárlók árérzékenységét és az általános piackondíciókat. A target-costing igazi haszna az, hogy számos döntés és változat kipróbálását teszi lehetővé, még mielőtt szembesülnénk az ellenséges piac realitásaival. A gyakorlat kimutatja, hogy majdnem lehetetlen visszamenni és újratervezni egy túlárazott terméket, ha az már kikerült a piacra.

Ahhoz, hogy fennmaradjanak, a cégek olyan termékeket kell kifejlesszenek, amelyek a vásárlók által kért minőséget és működőképességet szolgáltatják, ezzel egy időben lehetővé téve a kívánt profit elérését is. A target-costing biztosítja, hogy a vállalatok profitábilis termékeket vigyenek piacra, nemcsak a magas szintű minőség és funkcionalitás által, hanem a megfelelő árakkal a megcélzott vásárlók számára. Ez a módszer segít megelőzni azon termékek piacra dobását, melyek nem hoznak megfelelő nyereséget a cég számára, de legnagyobb értéke abban áll, hogy a piac kihívásait beviszi a tervezési folyamatba.

Széchenyi és Erdély – recenzió

KERÉKES JENŐ

Szerzők: Egved Ákos, Csetri Elek, Péter György, Somai József, a Romániai Magyar Közgazdász Társaság kiadása, Kolozsvár, 189 old.

A Romániai Magyar Közgazdász Társaság egy éven belül immár második könyvével jelentkezik. *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából (XIX–XX. század)* címmel, szakkörökben is igen kedvező véleménnyel

fogadott tanulmánykötet után, a most megjelent *Széchenyi és Erdély* című tanulmánykötet szervesen illeszkedik az RMKT ama elhatározásába, hogy felvállalja az erdélyi gazdasági gondolkodás múltjának feldolgozását, amely, ismert okok miatt, történetírásunknak az elmúlt időszakban mostoha gyermeke volt.

Úgy gondoljuk, hogy e tanulmánykötet is, akárcsak a megelőző, hiánypótlónak tekinthető, hiszen a nagy magyar reformpolitikus, akit „nemcsak Magyarország, hanem az egész ré-

gió, sőt Európa gondjai foglalkoztatták” erdélyi kapcsolatainak, művei erdélyi fogadtatásának, a korabeli erdélyi gazdasági gondolkodásra gyakorolt konkrét hatásának sokoldalú, átfogó, dokumentált feldolgozására, bemutatására, mindmáig nem került sor. A kötetben megjelent tanulmányaikkal a szerzők – történészek (Egyed Ákos, Csetri Elek) és közgazdászok (Péter György, Somai József) – ezt a hiányt igyekeztek pótolni, véleményünk szerint sikerrel. A szerzők négy tanulmányban foglalkoznak Széchenyi István, a nagy gondolkodó és államférfi eszméivel, gazdasági nézeteivel, elemzik erdélyi kapcsolatait, eszméinek hatását az erdélyi gazdasági és politikai gondolkodásra.

Valamennyi tanulmány szerzője dolgozatának elkészítésében gazdag dokumentációra támaszkodik, bizonyíték rá a felkutatott és áttanulmányozott, közülük néhány eddig kevésbé ismert dokumentum, amelyek eddig elkerültek a kutatóink figyelmét. Az érintett problémákat a szerzők elmélyülten, nagy szakértelemmel elemzik, s mindent elkövetnek, hogy Széchenyi eszméinek az erdélyi politikai-gazdasági gondolkodásra gyakorolt hatását valóban mutassák be.

Egyed Ákos *Széchenyi István hatása Erdélyben* című tanulmányában kidomborítja, hogy a Debrecenben katonatisztként szolgáló fiatal Széchenyi, a közvéleményben tévesen elterjedt véleményről eltérően, nem lóvásárlás miatt utazott Erdélybe, hanem a Kárpát-medence eme igen jelentős részének, az erdélyi állapotoknak, az erdélyi magyar gondolkodásnak a megismerése céljából. Ez volt ugyanis életének az az időszaka, amikor a napóleoni háborúkban szerzett nyugat-európai tapasztalatokkal gazdagodva a magyarság helyzete és sorsa mind jobban kezdte érdekelni. Erdélyről készült útinaplójában található feljegyzésekre támaszkodva bemutatja, hogy a fiatal gróf milyen tudatosan igyekezett megismerni Erdély gazdasági-társadalmi helyzetét. Erdélyi útján szerzett tapasztalatok alapján Széchenyi végül is arra a meggyőződésre jutott, hogy Erdély gazdasági, politikai helyzete „lényegileg ugyanolyan, mint Magyarországé, még akkor is, ha az erdélyi társadalmi viszonyok rendezetlenebbek, s gazdasága elmaradottabb”.

Széchenyi Erdélyre gyakorolt hatását vizsgálva a szerző kiemeli azokat a konkrét eredményeket, amelyeket az erdélyi magyar reformértelmiség, Széchenyi példáját követve, megvalósított. A reformértelmiség élenjárója Wesselényi Miklós volt, akihez Széchenyit szoros baráti kapcsolatok fűztek. „Széchenyi erre az értelmiségi politikus csoportosulásra gyakorolt nagy hatást tettei, eszméi és politikája révén.” Dolgozatában a szerző nyomon követi Széchenyi két első nagy művének – a *Hitelnek* és a *Világnak* – erdélyi fogadtatását, hangsúlyozva, hogy ezt „nem annyira az újat mondás igényével, hanem az

ide vonatkozó ismeretek bővítésének, rendszeresebb számbavételének szándékával” teszi.

A szerző külön foglalkozik Széchenyi Erdélyről kialakult véleményével. Részletesen kitér Széchenyi Erdély-képének gazdagodására az 1821-es utazása után, továbbá azokra az elvárásokra is, amelyek az erdélyiek részéről megfogalmazódtak Széchenyi irányába, s amelyek megvalósításában Széchenyi segítségét kérték. Ezek között első helyen szerepelt a közlekedés modernizálása, az erdélyi vasúthálózat megvalósításának kérdése.

Dolgozata második részében a szerző Erdély és Széchenyi kapcsolatait az 1848-as események tükrében elemzi. Számos dokumentum alapján cáfolja azt a véleményt, miszerint ebben az időben Széchenyit kevésbé érdekelte volna Erdély.

A következő tanulmányt Csetri Elek jegyzi. Dolgozatának címe: *Széchenyi István szabadságfelfogása*. A szerző nyomon követi azt az utat, amelyet Széchenyi ifjúkorától kezdődően végigjárt, amíg – valósággal autodidakta módon – kialakította liberális eszmerendszerét, amelyben „a szabadság társadalmi és nemzeti, kollektív és egyéni jogokat és felemelkedést jelentett Magyarország és népei számára”. Foglalkozik Széchenyi neveltetésének körülményeivel, sajátosságaival. Nem hallgatja el, hogy Széchenyi a későbbiek során naplójában „szemrehányással illeti különben tisztelt és szeretett szüleit”. Apja ugyanis, jóllehet élete végéig a magyar művelődés lelkes támogatója volt, fiait, köztük Széchenyi Istvánt is, „a fennálló rendszer hűséges hívévé nevelte”. Az ifjú Széchenyi gondolkodása ilyen irányban még fokozódott a császárvárosban, valamint a hadsereg szolgálatában töltött idő alatt (lovastiszt volt a császári és királyi hadseregben, futártiszt a francia császár sorsát megpecsételő lipcsei csatában). Neveltetésének hiányosságai között Széchenyi a magyar nyelv elhanyagolása mellett elsősorban az eszmei-politikai felkészítést kifogásolta. A szerző kiemeli, hogy miután Széchenyi ráébredt műveltségének hiányosságaira, „ifjúkori tanulmányainak sokban torz és felületes voltára”, nagy lendülettel kezdte tanulmányozni a francia felvilágosodás íróinak műveit, de korának gondolkodóiét is (ide tartoztak a franciák közül Montaigne, Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Madame Stael és az enciklopédisták), valamint számos angol és amerikai állambölcselelő műveit is (Adam Müller, Benjamin Franklin).

Csetri Elek külön is elemzi a francia forradalom szerepét Széchenyi szabadságfelfogásának alakulásában. Különbséget tesz Széchenyi ifjúkori és későbbi véleményei között. Széchenyi sem tudta kivonni magát a francia forradalom hatása alól, de a forradalom elriasztó tanulságai alapján egyre erőteljesebben forradalomellenes álláspontra helyezkedik. Dolgozatában a szerző kiemeli, hogy, bár Széchenyi ennek ellenére elismer-

te a francia forradalom történelmi jelentőségét az emberiség s főleg Európa fejlődésében, s elismerte szélesebb társadalmi rétegek felszabadítása és azok anyagi és erkölcsi erejének mozgósításában játszott szerepét, elfogadta a francia forradalom hármasszavát, mégis forradalomellenes magatartása egész életén végigkísérte. Ez is magyarázza a Széchenyi és Kossuth között kialakult ellentéteket.

Dolgozatában Csetri Elek elemzi Széchenyinek az abszolutizmust elítélő véleményét, a dél-itáliai forradalom, valamint a görög felkelés melletti kiállását, Ausztria intervenciós politikájának s a törökök kegyetlenségeinek nyílt megbélyegzését.

A szerző külön is foglalkozik a Széchenyi és Wesselényi közötti szoros barátsággal, s kiemeli e barátság szerepét Széchenyi eszmei fejlődésében, ugyanakkor foglalkozik barátságuk sajnálatos kettétörésével, ennek káros következményeivel is.

Gróf Széchenyi István közgazdasági eszméi és hatásuk az erdélyi gazdasági gondolkodásra című tanulmányában Péter György elmélyülten elemzi Széchenyi közgazdasági eszméit, gazdasági gondolkodását, s kitér azokra a gazdasági megvalósításokra is, amelyek Széchenyi személyéhez fűződnek. Végső következtetésként arra a megállapításra jut, hogy Széchenyi István „nem csupán eredeti reformer és államférfi volt, hanem nemzetközileg elismert tudós, erkölcs- és jogfilozófus, kiváló közgazdász, a magyar nemzetgazdaság megteremtője is”.

Dolgozata első fejezetében a reformer Széchenyivel foglalkozik, s a *Hitel* című munkájában foglaltak alapján kiemeli, hogy Széchenyi eredeti reformerként gyökerében próbálta megváltoztatni az elavult feudális rendszert, elutasítva a rendi kiváltságokat konzerváló, érvényben levő jogrendszer foltozgatását. A *Hitel*ben Széchenyi a feudális földtulajdonnak egy magasabbrendű szabad tulajdonnal való felcserélésén alapuló új termelési-társadalmi szisztéma bevezetését szorgalmazta, amely a gazdasági élet fellendülésének alapvető feltételét, a korszerű hitelrendszer kialakulását teszi lehetővé. Ez érvényes volt Erdélyre is, hiszen Erdélyben talán még inkább a hitelviszonyok a személyi kapcsolatokra támaszkodtak, gátolva a gazdasági fejlődést. A *Hitel* körül kialakult széles körű vitában, az eszméinek ellenzői részéről megfogalmazott kritikák ellenére, Széchenyi következesen kitartott elvei mellett. Ezeket az elveket s természetesen személyét is támadó kritikákra két további művében, a *Világ* és a *Stádium* című munkájában válaszolt. E művekben, a korábbiakhoz képest, érthetőbben, rendezettebben és konkrétan fejtette ki elveit, sőt a *Stádium*ban még határozottabban, tömörebben, célratoróbban fogalmazta meg azokat. Erdélyben gazdasági és politikai reformeszméi nagy megértésre találtak, eszméit a ma-

gyar személyiségek mellett a román értelmiségiek is, köztük George Barițiu, nagyra értékelték.

A *Széchenyi – a magyar nemzetgazdaságtan megteremtője* című fejezetben Adam Smith, J.Bentham, F.Bacon eszméinek és módszereinek Széchenyire gyakorolt hatását elemezve, Péter György hangsúlyozza, hogy Széchenyi alkotó módon tette magáévá ezek tanításait, s felhasználásukkal végezte el a történelmi és a gazdasági és társadalmi tények konkrét feltárását. Vizsgálódásaiban, jóllehet „az ő korában már a Ricardo-féle deduktív módszer vált divatossá”, céljának megfelelően Széchenyi a F.Bacon által kidolgozott tapasztalati indukciót használta.

A tanulmányában kifejtettek alapján Péter György Széchenyit vitathatatlanul a magyar nemzetgazdaság megteremtőjének tekinti, már csak azért is, mert „műveiben és törekvéseiben a közgazdaság-tudományi szempont uralkodik”. Ezzel kapcsolatban idézi a kolozsvári Nemzeti Társalkodó értékelését is. Habár első látszatra Széchenyi műveiben nem lehet felfedezni semmilyen közgazdaság-tudományi rendszert, a szerző úgy vélekedik, hogy ha figyelmesen végigolvassuk Széchenyi munkáit, és összehasonlítjuk a kor közgazdasági irodalmával, azokban tudatosan használt számos közgazdasági fogalommal találkozunk. Ezekben sajátos közgazdaság-tudományi fogalomrendszer tükröződik. Az általa használt kategóriákból kitérünk, hogy Széchenyi a gazdasági folyamatokat és jelenségeket kezdetben a Smith és Ricardo által megfogalmazott termelés és fogyasztás egységében értelmezte, a későbbiek során már a Say által kibővített termelés, elosztás, csere és fogyasztás viszonyában. A továbbiakban a szerző részletesen tárgyalja Széchenyi véleményét a munka szerepéről. „A munka a nemzetgazdaság talpköve”, jelenti ki a *Hitel*ben, Sayre, Ricardóra, Malthusra, Sismondira támaszkodva. Véleménye szerint azonban nem akármilyen munka tekinthető annak, hanem csak a jól elrendelt munka. A legfőbb termelőerő ugyanis az anyagilag ösztönzött, jól képzett és a társadalmi munkamegosztásban ésszerűen szervezett tevékenység. Péter György hangsúlyozza, hogy a társadalmi munkamegosztás rendszerében Széchenyi a nemzetgazdaság valamennyi ágának a jelentőségét egyformán értékelte.

A továbbiak során a szerző részletesen tárgyalja Széchenyi felfogását a tulajdonról, a tőkefelhalmozásról, az államháztartásról és közteherviselésről, hangsúlyozva felfogásának korszerűségét. Adópolitikájának alapelve „az egyenlő teher és egyenlő jog”. A korszerűség jellemzi Széchenyi felfogását a piacot illetően is. A szabad kereskedésnek a híve, elítél minden beavatkozást, elítéli a céheknek az ország gazdasági életére gyakorolt káros hatását, mivel, véleménye szerint, a céhek kizárják a konkurenciát, akadályozzák a szabad versenyt, Széche-

nyi szóhasználatát használva, „a nemzeti versengést”. „Rég ismert axióma – mondja Széchenyi –, hogy ami egyeseknek kedvez, s a konkurenciát kizárja, a közösségnek káros”. Széchenyi példáját követve, Erdélyben Wesselényi Miklós emelte fel szavát a céhek és a hatósági árszabályozások ellen az iparfejlesztés zárgátjaként nevezve meg a céheket.

Külön figyelmet szentelve Széchenyi értékre és a pénzre vonatkozó felfogásának, tanulmányában Péter György megállapítja, hogy Széchenyi véleményét erős „merkantilista-ellenesség” uralja. E megállapítását Széchenyi ama kijelentésére alapozza, miszerint a „pénznek csak úgy van értéke és becse, ha azért az élet számos javait magunknak meg is szerezhettük”.

Végül Széchenyit, korát meghaladó gondolkodónak tekintve, erre a tudomány és az oktatás meghatározó szerepéről kifejtett gondolatait is bizonyítékként hozza fel. Szavaiból szinte napjaink jelmondatát – „a tudomány hatalom” – olvashatjuk ki, amikor azt mondja: „Műveljük ki magunkat, s tapasztalni fogjuk, hogy (...) az emberi ész, értelem és munka az, amely gazdaggá tehet, s anyagilag erősekké fejleszthet.” Széchenyi a tudományról és az oktatásról, azok szerepéről nemcsak beszélt, hanem cselekedett is. Elég, ha e tekintetben a Magyar Tudományos Akadémia létesítésében kifejtett szerepére utalunk.

A kötet záródolgozata *Brassai Sámuel kiállása Széchenyi és eszméi mellett*. Véleményünk szerint a tanulmány szerzőjének, Somai Józsefnek, talán a legjobban sikerült a kötet címéhez (*Széchenyi és Erdély*), a cím által kifejezett tartalomhoz igazodnia. A szerző másik érdeme az, hogy dolgozatában zömében a nagyközönség által, sőt azt is mondhatnánk, hogy a múltat kutatók többsége részéről is, egyáltalán nem vagy kevésbé ismert anyagot sikerült dolgozatában bemutatnia, amelyek Széchenyi Erdélyhez való kötődését igazolják. Bizonyos mértékben helyzete könnyebb volt, mivel a többi szerzőhöz viszonyítva kisebb területet kellett átkutatnia, hiszen gyakorlatilag Erdély polihistorához, Brassai Sámuelhez kapcsolódó eseményekre kellett korlátozódnia. Az is igaz, hogy dolgozatában – amint már említettük – új, eddig kevésbé ismert vagy Brassait kutatók figyelmét elkerülő dokumentumokhoz sikerült hozzáférnie. Dolgozatában gyakorlatilag Brassainak a közgazdaság-tudományok területén végzett munkásságára támaszkodik, mivel e tevékenysége kapcsolódik elsősorban Széchenyi Istvánhoz. Köztudomású ugyanis, hogy Brassai a Széchenyi műveiben foglalt hatására karolta fel a közgazdaság-tudományokat.

Tanulmányát a közgazdász Brassai bemutatásával kezdi. Ezt azért tartja szükségesnek, mert úgy véli, hogy „a nagy tudós közgazdász mivoltáról érdemeihez mérten keveset tudunk”. A szerző részletekbemenően és dokumentáltan bemutatja Brassainak a gazdasági kérdések iránti megkülönböztetett ér-

deklódását 1832-től kezdődően, amikor a Nemzeti Társalkodóban, Erdélyben az elsők között, három folytatásos, terjedelmes írásában áll ki Széchenyi *Hitel* és *Világ* című művében megjelenített, a polgárosodást és a magyar gazdaság felemelését célzó gondolatainak védelmében. A szerző úgy vélekedik, hogy Széchenyi megjelent munkái (*Hitel*, *Világ*, *Stádium*) hatására kezdte el a fiatal Brassai a gazdasági kérdésekkel való foglalatalkodást, s hangsúlyozza, hogy Széchenyi gazdasági programját Brassainál, Erdély irodalmi életében, „senki megértőbb lélekkel nem fogadta”.

Brassai Sámuel meleg barátság fűzte Széchenyi Istvánhoz és Wesselényi Miklóshoz, kölcsönösen támogatták és védték egymást a kor társadalmi, gazdasági megreformálásáról való gondolkodásban. Tanulmányában a szerző nemcsak tartalmi szempontból emeli ki Brassai Széchenyi melletti kiállítását, hanem rámutat az általa használt módszerre is, amelyet a „bírálok bírálatánál” használ, s amelyek használatát Brassai ráadásul a bírálók figyelmébe is ajánlja.

Brassai a továbbiakban is kiáll Széchenyi mellett. A szerző részletesen foglalkozik ezzel. Foglalkozik Brassainak a *Vasárnapi Újság* 1841. szeptember 19-i, november 14-i és 21-i számában, *Széchenyi István Crédo-ja* címmel közölt cikkeivel, melyben ismételtelen kiáll Széchenyi mellett, s egyben népszerűsíti a *Kelet népe 1841* című munkáját. E cikkekben Brassai három fő kérdéscsoportban mutatja be Széchenyi hitvallását. Ezek a közös teherviselés, az alkotmányosság kiterjesztése mindenkire s a köznevelés és kötelelesség-érzet.

Tanulmányában a szerző foglalkozik Brassai további megnyilatkozásaival is, melyekben kiáll Széchenyi mellett, s népszerűsíti eszméit. Foglalkozik a *Kelet Népe*-ből közölt, jó érzékkel kiválasztott kivonatokkal. Külön is foglalkozik Brassai 1842-ben megjelent *Bankismeret* című könyvével, melyet Concha Győző *Brassai Sámuel emlékezete* című akadémiai beszámolójában (1899) „1848 előtti közgazdasági irodalmunk egyik legjobb termékének” nevezi.

Dolgozatát a szerző azzal zárja, hogy „Brassai érdeme nem a Széchenyi iránti hódolat (...), hanem az a tény, hogy minden alkalmat és lehetőséget megragad a Széchenyi-eszmék és a hazafias cselekedetek minél szélesebb körű terjesztésében, s azt a tiszta hazafiságot szándékszik sugallni, amely közös volt bennünk, és a haza felemelkedésére irányult”. A megelőzőek során már említett pozitívumok mellett meg kell még emlétenünk, hogy a kötet végén megtaláljuk Széchenyi műveinek címjegyzékét, valamint a Széchenyire és műveire vonatkozó szelektív irodalom jegyzékét (264 cím), továbbá a tanulmányok román és angol nyelvű összefoglalóit.

A jövőre nézve úgy gondoljuk, hogy az átfedések elkerülése

Újdonságok a gazdasági és pénzügyi jogszabályozásban (XVI. rész)

P Á S Z T O R C S A B A

A Hivatalos Közlöny 1. részének 2002/551 – 2002/739. számában megjelent gazdasági, pénzügyi újdonságok a következő témaköröket ölelik fel:

1. adózás, adóbevallás;
2. állóeszközök amortizációja, felértékelése;
3. munkabérszerződések, munkabérré befizetendő összegek;
4. vám, áfa, luxusadó, pénzmosás, nyereségadó;
5. privatizáció, kedvezmények kis- és középvállalatok részére, mezőgazdasági pénzkiegynlítések, tőzsdépiaci normák;
6. pénzügyi auditálás, könyvvizsgálás;
7. nyugdíjak, ösztöndíjak;
8. könyvviteli normák, hitelszövetkezetek működése;
9. ingatlanok és földterületek visszaigénylése, tűzoltósági kötelezettségek, fiskális kasszagéphasználat;
10. külföldi utazás, helységnevek, fogyasztóvédelmi telefonszám, a kereskedelmi társaságok bejegyzése.

1.1. A 2002.07.25/794-es sz. kormányrendelet (2002/592-es sz. H. K.) tartalmazza a helyi adó- és illeték-kedvezményekben való részesülés alkalmazására felhasználandó módszertani normákat.

1.2. A 2002/1048-as sz. pénzügyminisztériumi rendelet (2002/594-es sz. H. K.) a 2002/580-as sz. pénzügyminisztériumi rendeletet megváltoztatja, és bővíti az adókedvezvényben való részesülésben alkalmazandó módszertani normákat.

1.3. A 2002/500-as sz. törvény (2002/597-es sz. H. K.) tartalmazza az állami pénzügyek jogi szabályozási előírásait.

1.4. A 2002/522-es sz. törvény (2002/602-es sz. H. K.) jóváhagyja a 2002/36-os sz. kormányrendeletet (újraközlötték a 2002/670-es sz. H. K.-ben) a helyi adók és illetékek jogi szabályozására vonatkozóan.

1.5. A 2002/61-es sz. kormányrendelet (2002/644-es sz. H. K.) tartalmazza a költségvetési követelések begyűjtésével kapcsolatos jogi keretet, amelyet 2003.01.01-től kell majd alkalmazni. Ezzel a dátummal hatályon kívül helyezik az 1996/11-es sz. kormányrendeletet, az 1996/108-as törvényt és ezeknek utólag megjelent változtatásait.

1.6. A 2002/62-es sz. kormányrendelet (646-os sz. H. K.) megváltoztatja az 1997/70-es sz. kormányrendeletet a fiskális ellenőrzés területén.

1.7. Az 1998/82-es sz. kormányrendelet (712-es sz. H. K.) ismét közlésre kerül, tartalmazza az adófizetők fiskális beiktatását. A 2002/1212-es sz. pénzügyminisztériumi rendelet (2002/718-as sz. H. K.) tartalmazza a kormányrendelet alkalmazására vonatkozó módszertani normákat. A 2002/1213-as sz. pénzügyminisztériumi rendelet jóváhagyja a 2002/4-es sz. kormányrendeletet, megváltoztatván és bővítvén az 1998/82-es sz. kormányrendeletet.

2.1. A 2002/112-es sz. sürgősségi kormányrendelet (2002/704-es sz. H. K.) megváltoztatja a 2002/469-es sz. törvény 5. cikkelyének (1) alpontját, amely szerint a gazdasági egységek kötelesek a szállítókhoz való tartozásaikat törleszteni a szerződések szerint. Ellenkező esetben nem fizethetnek prémiumokat és más összegeket a fizetésen és régiségi juttatáson kívül a vezetőtanácsnak és igazgatónak, és nem vásárolhatnak a termeléshez közvetlenül nem szükséges állóeszközöket.

3.1. A 2002/519-es sz. törvény (555-ös sz. H. K.) jóváhagyja az 1999/102-es sz. sürgősségi kormányrendeletet a fogyatékos személyek munkába való alkalmazását és speciális védelmi rendszerét illetően. A törvény 42-es sz. cikkelye kötelezi azokat a kereskedelmi egységeket, amelyek legalább 100 alkalmazottat foglalkoztatnak, hogy alkalmazottaik 4%-a fogyatékos személy kell legyen. Ellenkező esetben kötelező módon minden hónapban a nem alkalmazott fogyatékos személyekre a minimálbérnek megfelelő összeget kell át-

utalniuk a szolidaritási alapba a fizetési alapra számított 2%-on kívül. Kivételt képeznek azok az esetek, amikor évnegyedenként írásban kérték a munkaközvetítőtől fogyatékosok alkalmazását, azonban nem volt elegendő munkakereső fogyatékos személy.

3.2. A 2002/344-es sz. munkaügyi minisztériumi rendelet (2002/594-es sz. H. K.) jóváhagyja 2002 második felévére az ebédjegyek értékét 50 000 lejre.

3.3. A 2002/96-os sz. sürgősségi kormányrendelet (2002/631-es sz. H. K.) napi 7000 lejben állapítja meg az állami oktatásban részt vevő minden I–IV. osztályos tanulónak kiutalandó, tej- és sütőipari termékekből álló tízórai értékét.

4.1. A 2002/1006-os sz. pénzügyminisztériumi rendelet (595-ös sz. H. K.) tartalmazza a 2002.06.01-től alkalmazandó új áfa-törvény esetén az áfa-visszaigényléshez szükséges dokumentációt. A 2002/1008-as sz. rendelet tartalmazza az áfa-visszaigénylés normáit azon magánszemély vásárlók esetén, akik nem romániai lakosok. A 2002/1009-es sz. rendelet tartalmazza, hogy a 2002.05.31-ig be nem fejezett lakások építése esetén milyen kedvezményt kell alkalmazni. A 2002/1010-es sz. rendelet tartalmazza az egyházi épületek javítása és építése esetén alkalmazandó fiskális kedvezményt.

4.2. A 2002/99-es sz. sürgősségi kormányrendelet (2002/652-es sz. H. K.) szabályozása alapján a gépjárműimport nem lesz vámmentes 2002.12.31-ig.

4.3. A 2002/1111-es sz. pénzügyminisztériumi rendelet (2002/683-as sz. H. K.) jóváhagyja a 2002/521-es sz. törvény alkalmazására vonatkozó módszertani normákat a luxusadó területén. 4.4. A 2002/120-as sz. sürgősségi kormányrendelet (2002/727-es sz. H. K.) tartalmazza az állami költségvetésből finanszírozott export-kedvezményeket.

4.5. A Központi Fiskális Bizottság 2002/4-es sz. rendelete (2002/736-os sz. H. K.) az áfával és a luxusadóval kapcsolatos magyarázatokat tartalmaz, a 2002/345-ös sz. törvény, az 1992/3-es sz. kormányrendelet, a 2000/17-es sz., 2001/158-as sz. sürgősségi kormányrendelet előírásai szerint.

5.1. A 2002/512-es sz. törvény (2002/576. sz. H. K.) jóváhagyja a 2002/27-es sz. sürgősségi kormányrendeletet a szabályozott ingóvagyon értékpiaca és az ingóvagyon eszközei területén.

5.2. A 2002/525-ös sz. törvény (2002/576. sz. H. K.) jóváhagyja a 2002/28-as sürgősségi kormányrendeletet a pénzügyi értékpapírok, pénzügyi beruházások és piacuk tőzsdépiacra való működését.

5.3. A 2002/507-es sz. törvény (582-es sz. H. K.) szabályozza a magánszemélyek gazdasági tevékenységének megszervezését és működését, hatályon kívül helyezvén az 1990/54-es sz. dekrétum-törvényt. A törvény a Hivatalos Közlönyben való megjelenése után 90 nappal lép érvénybe, és 60 napon belül megjelennek a módszertani normái.

5.4. A 2002/1077-es sz. kormányhatározat (2002/727-es sz. H. K.) előlegként 30% támogatásban részesíti a mezőgazdasági termelőket az őszi vetési munkálatok elvégzésében.

6.1. A 2002/990-es sz. pénzügyminisztériumi rendelet (2002/574-es sz. H. K.) kötelezi a 2001/94-es sz. pénzügyminisztériumi rendelet alkalmazását azon kereskedelmi egységek esetében, amelyek legalább két kritériumot teljesítettek 2000.12.31-én a következő háromból: az évi forgalmuk meghaladta a 9 millió eurót, az aktívák értéke meghaladja a 4,5 millió eurót, az alkalmazottak évi átlaga 250. Ezek a kereskedelmi egységek a 2001-es évi mérlegüket át kell, hogy dolgozzák az Európai Gazdasági Közösség IV. sz. direktívája szerint. A leadási határidő a következő év november 30-a lesz a 2002/1276-os sz. pénzügyminisztériumi rendelet szerint (2002/728-as sz. H. K.).

6.2. A 2002/880-as sz. pénzügyminisztériumi rendelet (595-ös sz. H. K.) tartalmazza a belső auditálók etikai viselkedési normáit.

6.3. A 2002/67-es sz. kormányrendelet (2002/649-es sz. H. K.) megváltoztatja és bővíti a 1999/75-ös sz. kormányrendeletet a pénzügyi auditálás területén.

6.4. A Román Nemzeti Bank 2002/8-as sz. szabályzata (2002/651-es sz. H. K.) előírja a konszolidált pénzügyi mutatók elkészítését.

7.1. A 2002/920-as sz. kormányrendelet (2002/647-es sz. H. K.) szeptember 1-jétől a nyugdíj-pontszám 3%-kal növekszik, a betegsegély összeg, a nyugdíjalapból fizetve, a 91. születési és gyereknevelési nap után 2,78%-kal növekszik.

8.1. A 2002/989. pénzügyminisztériumi rendelet (2002/561-es sz. H. K.) jóváhagyja a típusnyomtatványok nyomtatását, számozását 2002.08.01-től. A használatban lévő típusnyomtatványok használhatók még 2002.12.31-ig.

9.1. A 2002/102-es sz. sürgősségi kormányrendelet (673-as sz. H. K.) engedélyezi az állattenyésztési célra használt és használandó épületek,

valamint a takarmánykészítésre való ingatlanok ingyenes használatát.

10.1. A 2002/823-as sz. kormányhatározat (2002/606-os sz. H. K.) megváltoztatja és bővíti a 2001/1320-as sz. kormányhatározatot szabályozván a Munkaerővándorlási Hivatal létrehozását és működését 2002 augusztusától kezdődően.

10.2. A 2002/57-es sz. kormányrendelet (2002/643-as sz. H. K.) előírja a tudományos kutatás és technológiai fejlesztés jogi keretét, amely a 2003-as év kezdetével lép érvénybe.

10.3. A 2002/490-es törvény (2002/533-as sz. H. K.) jóváhagyja a 2001/65-ös kormányrendeletet, amely szabályozza az ipari parkok létesítését és működését.

XI. Közgazdász Vándorgyűlés – Csíkszereda

KELEMEN JUTKA

A Romániai Magyar Közgazdász Társaság (RMKT) 2002. szeptember 20–22-e között, Csíkszeredában szervezte XI. Közgazdász Vándorgyűlést. A rendezvény témája *Az európai uniós csatlakozás – elvárások, kockázatok* volt. A plenáris előadásokat a Duna TV fennállásának tizedik évfordulójára szervezett ünnepség követte, majd záróakkordként Somai József, az RMKT elnöke megemlékező beszédet tartott Kossuth Lajos születésének 200. évfordulója alkalmából. A tavalyi példa sikerét követve, a konferencia második részében a szekcióülések vitáin vehettek részt az érdeklődők. Jeles meghívottaink közül megemlítenénk dr. Leonard Orban államtitkárt, a romániai Európai Integrációs Minisztérium képviselőjét és dr. Balázs Péter államtitkárt, a Magyar Külügyminisztérium képviselőjét. A továbbiakban a résztvevők meghallgathatták dr. Halm Tamás, a Magyar Közgazdasági Társaság főtítkára, dr. Birsan Maria, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem professzora, dr. Horváth Gyula, a Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központjának főigazgatója és dr. Domokos Ernő, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem sepsiszentgyörgyi kirendeltsége dékánjának előadását.

A közel 220 közgazdász nagy érdeklődéssel követte az előadásokat. A konferencia első előadója, dr. Balázs Péter államtitkár a *Hosszú menetelés – csatlakozási tárgyalások és a reálgazdaság felkészülése* címmel tartott előadást. Az előadó bemutatta, milyen fő lépéseket kellett megtennie Magyarországnak, hogy eljusson a jelenlegi állapothoz, és milyen kihívások állnak előttük a csatlakozási szerződés végleges aláírásáig. Az előadó elmondta, hogy nemsokára, mikor Magyarország is EU-s tagállam lesz, akkor Csíkszereda hét óra gépko-csijárásnyira lesz az EU határától, Kolozsvár két óra. Nagyvárada gyalog is át lehet majd menni. Megtudhattuk, hogy Magyarországon jelenleg lázas tevékenység folyik, amelynek csak egy része a tárgyalások lezárása. Magyarország azzal számol, hogy jó egy év múlva bent lesz az EU-ban.

Az előrejelzések szerint a csatlakozási szerződés aláírása 2003 tavaszán lehetséges, ezért legkésőbb 2002 decemberében szükséges lezárni a tárgyalásokat. Az államtitkár véleménye szerint az egyik legnehezebb fejezet a beruházási adókedvezmények kérdése. Ezeket át kell számolni, a vállalatok pedig ezt sérelmezik, mivel beépítették a számláikba azokat a kedvezményeket, melyeket a magyar államtól kaptak.

Második előadónk, Leonard Orban államtitkár, bemutatta az elvárásokat és kockázatokat a tárgyalási folyamat vonatkozásában, a román gazdaságnak az egységes piacra történő belépését illetően. Előadását a csatlakozási stratégia ismertetésével kezdte. Felvázolta azokat a fő lépéseket, tárgyalási fejezeteket, melyeken a román tárgyalóbizottságnak végig kell mennie a csatlakozás időpontjáig. Románia céljál tűzte ki, hogy legkésőbb 2004 első negyedének végéig a tárgyalásokat lezárja. A tár-

gyalási folyamat lezárását a szerződés összeállításának folyamata követi. A szerződés elkészítésének és aláírásának kitűzött határideje 2004 vége. A román hatóságok mindent megtesznek, hogy az előre meghatározott csatlakozási időpont be legyen tartva. A továbbiakban elmondta, hogy minden államnak az Európai Unióhoz való csatlakozása előtt három feltételnek kell eleget tennie:

1. politikai – a jogállam intézményeinek működése, a kisebbségi és emberi jogok tiszteletben tartása;

2. tagsági képesség – közösségi jogrendszer kérdése;

3. gazdasági, melyet két fő részre oszthatunk:

a. egy működő piacgazdaság létezése (az árak szabad kialakulása a piacon, a magántulajdon védelmére kidolgozott jogrendszer létezése, makrosztintú stabilitás, piacra való belépési és kilépési akadályok megszüntetése).

b. a versenyben és az Egységes Piacon való helytállás (a vállalkozóknak a piaci feltételekhez való adaptálása, a munkaerő minősége és költsége, a humán tőke, a mezőgazdasági struktúrák versenyképessége, a kis és középvállalkozások finanszírozása, befektetések szerkezete stb.).

Az előadó a továbbiakban arra a kérdésre kereste a választ, hogy hogyan hatnak a román gazdasági szereplőkre a versenyfeltételeket tárgyaló fejezetek. Elsősorban megemlítenők azok a hatások, melyeket minden gazdasági szereplő érezni fog. 2000-ben olyan rendelkezést hoztak, mely alapján azoknak a vállalkozóknak, akik exportra termelnek, kevesebb profitadót kell fizetniük. Az EU kéri ezeknek a kedvezményeknek a megszüntetését. A 2002 júniusában hozott 414-es törvény alapján a profitadó folyamatosan nőni fog, míg 2004-ben eléri a 25%-ot. A kérdés az, hogy ha ezt a kedvezményt megszüntetik, az exporttámogatás milyen. Románia exportjának nagy részét a nyersanyagok képezik. A jövőben színvonalas technikával előállított termékek exportját támogatják. Így versenyképesek lehetünk. A továbbiakban az előadó a Termékek szabad áramlása című fejezet kérdéseit tárgyalta. Hangsúlyozta, hogy a román termékeknek is teljesíteniük kell az európai standardokat, másképp nem forgalmazhatók még a román piacon sem. Az egységes piacon forgalmazott termékek 75%-a az „acqui” által szabályozott. A többi 25%, ha minőségileg nem javul, kiszorul a piacról. Figyelmeztetett, hogy azokat a személyeket és vállalkozókat, akik nem állnak át az új feltételekre, nagy csapás érheti. Végetül felhívta az ifjú közgazdászok figyelmét az EU által nyújtott új lehetőségekre.

Dr. Maria Birsan professzor asszony *Az Európai Unió aktuális helyzete* című előadása elején arra a kérdésre válaszolt, hogy mi az Európai Unió célja: egy egyesült, békés, fejlődő Európa létrehozása. Meglátása szerint egy új Európa lendül fel, mely egy nagy építményhez hasonlítható. Ennek az új Európának a működési mechanizmusa demokratikusabb, átláthatóbb kell, hogy legyen, mely közelebb áll a pol-

gárok szükségleteihez. Az Európai Unió bővülése az európai egyesülést megvalósíthatóvá teszi. Elmondta, hogy a gazdaságban új elemek figyelhetők meg az elektronikus kereskedelem, pénzpiac, nyugdíjalapok, biztosítások terén. Az utóbbi években új kihívások jelentek meg a gazdaságban. A verseny nagyon szoros, ezért fontossá válik az európai standardok betartása. Előnybe kerül a tudásra alapuló gazdaság. A felkészülést illetően Görögország példáját említette, ahol kezdetben az Európai Unió hideg zuhanyt jelentett a társadalom számára. Hét év után azonban felvirágzott az ország, beindultak az építkezések, befektetések, modernizálódott az infrastruktúra, új utak épültek. Görögország példájából is láthattuk, hogy ha van egy pontosan meghatározott célunk, és a megvalósításhoz szükséges erőfeszítés is nagy, akkor nyertesek lehetünk.

A továbbiakban dr. Halm Tamás röviden vázolta a csatlakozásra váró kelet-közép-európai országok felkészülését az euró bevezetésére. Véleménye szerint igen nagy feladatot ró a kelet-közép-európai országokra az EU-tagsághoz szükséges feltételrendszer teljesítése. Egy új feladatcsoportot jelent a Gazdasági és Monetáris Unióhoz (GMU) való csatlakozás. Az EU-hoz való csatlakozás önkéntes, de a GMU-ban más a helyzet. Aki elnyerte az EU tagságát, annak kötelező részt venni a GMU-ban. Távlati célként ezeknek az országoknak el kell fogadniuk, hogy majd teljesíteni kötelesek ezeket a feltételeket. A nominális konvergencia kritériumokat a csatlakozás előtt álló országok valószínűleg teljesíteni tudják. Magyarország jelen pillanatban egyet tud teljesíteni, ez az államadósság szintje, amelyet sikerült 55-57% körülre csökkenteni. A nagyobb gond a reálkonvergencia. Magyarország a reálkonvergencia tekintetében is fel tudja venni a versenyt az EU-val, azt azonban még nem lehet tudni, hogy hány év múlva.

Horváth Gyula *Az EU regionális politikai követelményei* címmel tartott előadást. Megtudhattuk, hogy regionális fejlesztésre az EU költségvetésének közel 40%-át fordítják, ennek az az alapvető célja, hogy az európai gazdasági térben megnyilatkozó különbségek mérséklődjenek. Az Amerikai Egyesült Államokban tapasztalható térbeli különbségek mértéke sokkal kisebb, mint Európában. Az AEÁ-ban a leggazdagabb és a legszegényebb államok között nincs nagy különbség, az EU-ban a legfejletlenebb spanyol, portugál régiók és a legfejlettebb német, olasz, francia régiók között többszörös különbségek vannak. Ez kifejezhetetlenül nagy teher annak a politikának, amely az államok versenyképességét igyekszik egyensúlyozni. A konferencia kérdéseire válaszolva, hogy milyen követelmények és kockázatok várhatók, az előadó elmondta, hogy a követelmények nem túlzottan nehezek, teljesíthetőek. A kockázatok sem túl nagyok, hiszen források érkeznek az országba, tehát regionális politikai szempontból bármely ország csak nyer az EU-s csatlakozással. Továbbá elmondta, hogy hosszú időn keresztül az EU egyedi projekteket támogatott. Később kiderült, hogy az

egy térségből beérkezett projektek objektumai között semmi kapcsolat nem volt. Ezért 1989 óta a programfinanszírozás elve érvényesül, csak regionális programokat lehet uniós támogatásokra benyújtani. Hangsúlyozta, hogy minden régiónak, településnek, városnak saját magának kell meghatározni a fejlődési stratégiáját.

Eddig Magyarországon több különböző minisztérium volt a területfejlesztés gazdája, most egyedül a Miniszterelnöki Hivatal Államtitkársága látja el a területfejlesztési koordinációt. Ez a tény egy pozitív megítélést kapott Brüsszelben. Megtudhattuk, hogy Magyarország a területfejlesztés terén nagyon gyenge szinten áll. Területi/regionális Fejlesztési Tanácsok működnek, éppúgy, mint Romániában, nagyon gyenge hatáskörrel, minimális kompetenciával, csekély forrásokkal és gyenge adminisztrációs kapacitásokkal. Véleménye szerint nagyon fontos, hogy a közgazdász-társadalom is bekapcsolódjon a regionális politikába.

A plenáris ülés utolsó előadója, dr. Domokos Ernő röviden bemutatót néhány felmérést, mely szerint, Románia lakosságának több mint 80%-a támogatja az EU-s csatlakozást. Véleménye szerint azt a tényt, hogy egy ország csatlakozik-e vagy sem, a társadalomnak kell elfogadnia. Hangsúlyozta annak fontosságát, hogy a közemberek is megismerjék az EU-s csatlakozás előnyeit és hátrányait, az ezzel járó kockázatok és követelményeket. Fontosnak tekinti az EU-s ismeretek terjesztését.

A konferencia második részében a szekcióülések vitáin vehettek részt az érdeklődők. Három szekció témái közül lehetett választani. A munkaerő képzése és szabad áramlása témájú szekciót Coltea Tibor, a kolozsvári Tipoholding cég vezérigazgatója vezette, vitaindító előadásának címe *A munkaerő szabad áramlása – az EU-s bővítés hatásai a romániai munkaerőpiacra*, a Jogharmonizáció témájú szekciót Varga Attila parlamenti képviselő vezette, vitaindító előadásának címe *A jogharmonizáció problémái Romániában*. Alkotmánymódosítás, a Monetáris Unió témájú szekció vitaindítóját *Sánta oroslán az európályán, avagy a román lej hosszú útja az eurózáron felé* címmel Szécsi Kálmán CEC-igazgató és Benedek László osztályvezető tartotta. Az est fénypontját a csíkszeredai RMKT-szervezet meglepetése, a Hargita Nemzeti Székely Népi Együttes előadása jelentette.

A Vándorgyűlés alkalmával szeptember 20-án, pénteken az RMKT választási küldöttgyűlést is tartott. A gyűlés napirendi pontjai: elnöki beszámoló, helyi szervezetek beszámolója, RIF-beszámoló, pénzügyi beszámoló, költségvetési terv, cenzori beszámoló, tisztújítás voltak.

Somai József, a szervezet elnöke beszámolójában bemutatta az utóbbi két év tevékenységét. Ismertette a 2002. februári alapszabályzat-módosítást, beszámolt az RMKT oktatási, kiadói tevékenységéről. A gyűlés utolsó napirendi pontja az új elnökség megválasztása volt. Az RMKT elnöksége a tisztújítási szavazás után változatlan maradt: Somai József –

XI. MKT Vándorgyűlés – Szeged

INCZE FERENC

Több mint félszáz neves előadó és legalább félezer közgazdász vett részt a *Modernizáció és jólét a magyar gazdaságban és társadalomban* címmel augusztus 27–29. között a Magyar Közgazdasági Társaság (MKT) által megrendezett háromnapos vándorgyűlésen Szegeden, a Forrás Szállóban. A szakma képviselőinek legrangosabb éves tanácskozására immár a tiszteletet parancsoló negyvenedik alkalommal került sor, amely alkalomból a Romániai Magyar Közgazdász Társaság (RMKT) húsz közgazdászt küldött. A

rendezvény a neves előadók mellett tizenegy korábbi és jelenlegi miniszter tartott beszédet, közülük heten konzervatív kormányok tagjai voltak. A miniszterelnöki kinevezéséig az MKT elnöki tisztét betöltő Medgyessy Péter kormányfő is felszólalt a rendezvény plenáris ülésén. „A jóléti rendszerváltás nemcsak politikai követelmény, hanem a gazdasági versenyképesség feltétele is. A magyar gazdaságpolitikának két kiemelt célja van. Az egyik az esélyek javítása, a földrajzi, illetve társadalmi értelemben vett felzárkóztatás. A másik pedig a teljesítmények, a versenyképesség növelése. Ezek a célok csak egymással harmóniában valósulhatnak meg. Térségünkben a rend-

szervátváltást követő alig tizenkét év alatt akkora területi és szociális különbségek alakultak ki, amelyek gátjává váltak az országok felzárkózásának” – mondta a közgazdász Medgyessy. Mint hozzátette, a jóléti rendszerváltás nemcsak politikai követelmény, hanem a gazdasági versenyképesség feltétele is.

„A jóléti rendszerváltás nemcsak politikai követelmény, hanem a gazdasági versenyképességnek is előfeltétele. A különbségek csökkentése, az emelkedő életszínvonal növeli az igazságosságérzetet, és segít megteremteni a társadalmi békét, amely nélkül nem lehet sikeres a gazdaság sem” – fejezte be előadását Medgyessy Péter miniszterelnök.

Kádár Béla akadémikus, az MKT idén nyártól 2005-ig megválasztott elnöke – aki egyben a szegedi összejövetelen vette át a korábbi elnöktől, Medgyessy Pétertől a stafétabotot – nyitó előadásában hangsúlyozta: országos érdek a közvetlen politikai szerepvállalástól független szakmai fórumok kialakítása. „Sajnálatos, hogy az elmúlt, szinte másfél évtizedes rendszerváltás erőteljesen nélkülözte a közgazdasági szakmai racionalitásokat” – állapította meg Kádár, az Antall-kormány nemzetközi gazdasági kapcsolatokkal megbízott minisztere.

A vándorgyűlés öt szekcióban, a következő igencsak nagy fontos-

ságú témakörökben folytatta a munkáját: gazdaságnövekedési kilátások, felzárkózási távlatok; versenyképesség a gazdaságban és a pénzügyi szférában; állami szerepvállalás a gazdaságban és a jóléti rendszerekben; felzárkózás és EU-csatlakozás; informatikai felzárkózás és modernizáció.

A szekciókban a legtöbb esetben kulcspozícióban lévő döntéshozók voltak az előadók, akiknek igencsak aktuális, izgalmas szakmai mondanivalójuk akadt. A szekcióüléseken elemezték a különböző gazdaságpolitikai témákat, amelyek immáron az eddigi rendezvényektől eltérően nem a kitérősről, hanem a felzárkózásról, az esélyekről, az eddigi eredmények megőrzéséről szóltak. Az előadók között továbbá magtálaltuk Vízi E. Szilveszter akadémikust, Kiss Péter foglalkoztatási és munkaügyi minisztert, Chikán Attila egyetemi rektort vagy az utolsó rendezvényi napon együtt szereplő két legfontosabb döntéshozó, a pénzügyminiszter László Csabát és a Magyar Nemzeti Bank elnökét, Járai Zsigmondot.

A háromnapos rendezvényről ugyanakkor nem maradhattak ki a gyönyörű alföldi város biztosította társasági programok sem, a Forrás Szállóban tartott fogadás, az ópusztaszeri millenniumi parki látogatás vagy a helyi gasztronómiai ínycsemegető felsorakoztató szegedi halászcserda.

Magyar közgazdászok módszertani képzése

C S O M A F Á Y F E R E N C

A Romániai Magyar Közgazdász Társaság (RMKT) fennállása óta mindig nagy hangsúlyt helyezett az információ áramoltatásának fontosságára, tudván azt, hogy több ismeret több eredménnyel is jár, ezért számtalan olyan képzést, tanfolyamot, tudományos vitákat rendezett, amelyek a vállalkozók, közgazdászok vagy jövőbeli közgazdászok horizontját tágították. Mindig is igyekezett olyan akciókat támogatni, amelyek gazdagítják a gazdasági élet korszerű gondolkodását. Ebben a vonulatba illeszkedik bele a Romániai Magyar Közgazdász Társaság legújabb nagyszerű akciója, amely első alkalommal szervez módszertani képzést elméleti és közgazdasági középiskolákban közgazdaságtant magyar nyelven tanító tanároknak. Az összesen 12 napos képzéssorozat október–novemberben volt és lesz Kolozsváron, Szovátn és Aradon. Az RMKT vezetősége előtt ismeretesek azok a nehézségek, melyek a hazai magyar tannyelvű oktatásban ezen a területen léteznek, egyrészt hazai magyar nyelvű tankönyv hiánya, másrészt a létező tanárihiány. A képzés főtámogatója az Apáczai Közalapítvány. Főszervezője Somai József RMKT-elnök, Kelemen Jutka és Török Dani Erzsébet, az ügyvezető elnökség tagjai, valamint Pál Gyöngyvér tanárnő. A képzés célja hatékonyabbá tenni a gazdasági oktatást, hozzájárulni a tanulók gazdasági és szociális kompetenciájának fejlesztéséhez, kiegyensúlyozott, szakmai önbizalommal rendelkező fiatalokat nevelni.

A program 4 kérdéskört foglal magában. 1. Általános módszertani kérdések. Ezzel kapcsolatban tart előadásokat dr. Kovács Zoltán, a BBTE adjunktusa, a Tanártovábbképző magyar vonalának az igazgatója az alternatív pedagógiáról, dr. Dezső Gábor, a BBTE adjunktusa a problémamegoldásról, az európai módszertani tapasztalatokról értekeznek. 2. Szakmódszertan. Páll Gyöngyvér (az ötletgazda): A gazdasági játékok alkalmazása az iskolában, és szerkesszünk ifjúsági gazdasági folyóiratot. 3. Pszichológiai jellegű előadások. Zörgő Éva, tanárnő, pszichológus; Önismeret, konfliktuskezelés (személyiségfejlesztés). Dr. Bogáti Zoltán, a Temesvári Nyugati Egyetem pro-

fesszora: döntésmélt. 4. Kommunikáció. Csépi Sándor, a MÚRE elnöke, és Albert Júlia színésznő, tanár: Metakommunikáció és non-verbális kommunikáció a pedagógusképzésben Albert Júlia színésznő, tanár: Beszédtechnikai problémák a pedagógusképzésben. A közös Európa építéséhez szükséges kompetenciákat akarják kifejleszteni, az együttműködési készséget, a konfliktusmegoldó készséget, empátiát, a kritikus gondolkodást, a csoportmunkában való részvételt, valamint az alkalmazkodási készséget a gyorsan változó világhoz. A közgazdasági oktatás is hozzájárulhat a harmonikus egyén neveléséhez, aki képes az állandóan változó igényekhez alkalmazkodni, és képes környezetével kommunikálni. A tanárnak megfelelő kommunikációs készséggel kell rendelkeznie, ezt fejlesztenie kell. Ezért vettek be a programba ilyen típusú előadásokat.

A hagyományos módszertani ismereteket bővítették új alternatív típusúakkal. Minden kurzus után a részt vevő tanárok megfogalmazták kéréseiket, javaslataikat, észrevételeiket. Szemléltetésképpen ezekből idéznék: Számomra sok ismert fogalom hangzott el, de ilyen módon nem tudtam megfogalmazni. Jó lenne, ha legközelebb több nap állna rendelkezésünkre. Az aktivizáló módszerek nagy segítséget jelentenek a didaktikai munkánk eredményesebbé tevésében.

A Kolozsváron tartott módszertani képzésen nagybányai, nagyenyedi, szamosújvári és kolozsvári tanárok vettek részt. Számukra nagy élményt jelentett a dr. Kerekes Jenőnek, az RMKT tiszteletbeli elnökének, ny. egyetemi tanárnak a gazdasági oktatás történetéről tartott igen lebilincselő előadása, melyet Somai József RMKT-elnök a megoldásra váró didaktikai problémák felsorolásával egészített ki.

A Szovátn megtartott képzésen, október 12–13-án Csíkszereda, Sepsiszentgyörgy, Régen, Székelyudvarhely magyar közgazdaságtanárai vettek részt. Itt Somai József tartotta az előadást a gazdasági oktatás történetéről. Aradon október 19–20-án a Partiumban dolgozó tanárok vettek részt. Ez a sorozat a fent jelzett témákban szintén kétnapos képzéssel novemberben ugyanazokon a helyeken folytatódik.